

SRPSKA DOBROVOLJAČKA GARDA U RATU U HRVATSKOJ 1991.: NOVI PRILOZI ZA ISTORIJU SRPSKIH PARAVOJNIH FORMACIJA

Kosta Nikolić *

UDK 355.4(497.5)“1991”
355.355(497.5=163.41)“1991”

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 20. I. 2024.

Prihvaćeno: 1. II. 2024.

SAŽETAK

U tekstu se piše o Srpskoj dobrovoljačkoj gardi, srpskoj paravojnoj formaciji, koja je učestvovala u ratu u Hrvatskoj i bila odgovorna za brojne ratne zločine. Njen osnivač i vođa bio je Željko Ražnatović, pre rata jedan od najtraženijih kriminalaca u Zapadnoj Evropi zbog čitavog niza pljački i ubistava. Kada je 1991. izbio rat u Hrvatskoj, SDG je aktivno učestvovao u sukobima na području Istočne Slavonije, vršeći zločine nad hrvatskim i mađarskim civilima. Ti zločini i veze SDG-a sa srpskom policijom te vojnim i političkim establišmentom bili su sastavni deo više osuđujućih presuda pred Tribunalom u Hagu. Međutim, nijedan pripadnik SDG-a nije procesuiran za ove zločine. Posle rata Srpska dobrovoljačka garda je rasformirana, a njeno jezgro ušlo je u sastav Jedinice za specijalne operacije resora državne bezbednosti Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije.

Ključne reči: Hrvatska, Željko Ražnatović Arkan, Srpska dobrovoljačka garda, ratni zločini, Jovica Stanišić, Državna bezbednost

UVOD: DOSIJE „ARKAN”

U vreme raspada Jugoslavije istorija je na svoju pozornicu izvela Željka Ražnatovića (Brežice, Slovenija, 17. april 1952), ličnost iz mračnog sveta podzemlja, poznatog po nadimku „Arkan”. Zbog lakšeg praćenja neobično komplikovanih događaja, prvo ćemo navesti podatke Službe državne bezbednosti Srbije (SDB) o Ražnatoviću posle njegovog hapšenja u Hrvatskoj (o tome će kasnije biti pisano). Po zahtevu Zorana

* Kosta Nikolić (kostasnikolic@yahoo.com), naučni savetnik u Institutu za savremenu istoriju iz Beograda. Rad je nastao u okviru projekta The Multi-ethnic State and National Identities: The Serbian Experience in the 20th Century (GRANT No. 7731836 – SERBIE20) koji podržava Fond za nauku Republike Srbije.

Janačkovića, načelnika SDB-a,¹ od 4. januara 1991., III uprava SDB-a Beograd dostavila je tri dana kasnije raspoložive podatke o Ražnatoviću. U izveštaju su saopšteni brojni detalji iz njegovog života. Rečeno je da je Željko („zvani Bombona, Hibrid, Arkan“) Crnogorac, od oca Veljka (rođen 15. februara 1920. u Rijeci Crnojevića, opština Cetinje), penzionisanog pukovnika Jugoslovenske narodne armije (JNA), i majke Slavke, rođene Josipović. Njegova biografija teško se može prepričati i obiluje mnogim detaljima koji jednostavno nisu primereni za navođenje u akademskom radu. Prvu krađu izvršio je kada je imao dvanaest godina, a onda su sledile nove krađe, silovanja (prvo sa četrnaest godina), razbojništva, otmice i robijanja u maloletničkim domovima i zatvorima Jugoslavije. Navodimo neke primere: presudom Okružnog suda u Beogradu od 18. novembra 1966. upućen je u vaspitnu ustanovu u Novom Sadu; dok je bio šticićenik doma, 6. juna 1967., kada je sa roditeljima boravio na moru, pobjegao je i za njim je raspisana potraga; 28. septembra 1967. suđeno mu je zbog „teške krađe“; određen mu je pritvor, a Ražnatović je iz hodnika pobjegao sudskom stražaru; otišao je u Trst, pa u Pariz; vratio se u Jugoslaviju, a 27. marta 1968. otišao je u Švedsku odakle je deportovan 21. maja 1968.; 11. juna 1969. u Beogradu je osuđen na tri godine maloletničkog zatvora; kaznu je izdržavao u Valjevu, odakle je pobjegao septembra 1970. u Portorož gde je, u hotelu, ukrao nakit jednom stranom državljaninu; pobjegao je u Rijeku; uhapšen je i vraćen u zatvor u Valjevu, odakle je izašao 19. februara 1972.; ponovo je uhapšen 22. jula 1972., a hapšen je i 23. januara 1973. zbog izdavanja kazne od šest meseci zatvora zbog krađe; kaznu je izdržavao u Padinskoj Skeli do 25. januara 1973. kada je pobjegao; raspisana je savezna potraga, a Ražnatović je ilegalno otišao u Švedsku.²

„Odmetnuti sin“ pukovnika JNA uglavnom se bavio kriminalom u više evropskih zemalja. Hapšen je, osuđivan, a robijao je u Belgiji, Švedskoj, Holandiji i tadašnjoj SR Nemačkoj, ali je uvek „sa sumnjivom lakoćom“ pronalazio put iz tih zatvora. Navodimo neke primere: uhapšen je 28. decembra 1974. u Briselu po poternici koju je raspisala policija Švedske zbog razbojništva počinjenog u Geteborgu; osuđen je na deset godina zatvora, a pobjegao je 4. jula 1979.; otišao je ponovo u Švedsku gde je 5. septembra 1979. zbog pljačke banke ponovo uhapšen, a 11. septembra 1979. pobjegao je iz suda u Stokholmu za vreme saslušanja kod istražnog sudije. Posle bekstva, pod lažnim imenom Paul Karsenti, automobilom je došao u Dubrovnik gde

¹ Zoran Janačković je za načelnika postavljen 31. oktobra 1990. godine.

² U radu je korištena arhivska građa Ujedinjenih nacija, Sudski spisi Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, (United Nations ICTY Court Records) i Objedinjen sudski spisi (Unified Court Records), <https://ucr.irmct.org/>. Sva građa referencirana je u fusnotama i dalje u tekstu navedena kao „Tribunal“ s odgovarajućim predmetom. Tribunal: Predmet IT-03-69. Jovica Stanišić, Franko Simatović, dokaz P00020. Izveštaj Miluna Miljkovića, načelnika 4. odeljenja III. uprave SDB Beograd od 7. januara 1991. godine. Rad se delimično oslanja na autorov prethodni rad „Srpska dobrovoljačka garda u ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1992“ iz 2017. godine koji je objavljen na internet portalu *Antidot*. U ovom radu izvršene su neophodne korekcije i dopune podacima koji su postali dostupni na drugom suđenju Jovicu Stanišići i Franku Simatoviću pred Tribunalom u Hagu.

se sastao sa roditeljima, sestrom i suprugom Agnetom, švedskom državljankom. Iz Dubrovnika je otišao u Holandiju, gde je 7. maja 1980., u Amsterdamu, osuđen na sedam godina zatvora zbog oružane pljačke. Iz zatvora u Amsterdamu pobjegao je 6. maja 1981. i otišao u SR Nemačku gde je 5. juna izvršio oružanu pljačku zlatare, ali je nakon ranjavanja uhvaćen i smešten u bolnicu. Bio je pod stražom, ali je i ovoga puta, tri dana kasnije, uspeo da pobjegne.³

Tako je i kreirana legenda o tome da je Ražnatović bio pripadnik „emigrantskih egzekutora“ jugoslovenske tajne policija. Dostupna dokumentacija ne omogućava detaljnije analize i zaključke o njegovom angažmanu u tom smislu.⁴

Ražnatović se u Jugoslaviju vratio u jesen 1983., a 28. oktobra iste godine on i izvesni Arkan Alija opljačkali su poštu u Zagrebu, u Basaričekovoj ulici. Za njima je raspisana poternica, pa su Zoran Mitrović i Nebojša Mitić, policajci iz stanice Palilula, 4. novembra „u civilnim odelima otišli u stan majke Ražnatovića, odakle su telefonom kontaktirali Željka tražeći od njega da dođe u stan, da su oni njegovi prijatelji i da treba da obave neki razgovor. Željko je došao, iznenada otvorio vrata stana i iz pištolja ‘Smit Veson’ kalibra 38 mm specijal ‘Magnum 357’ ispalio dva hica prema Mitroviću Zoranu, od kojih ga je jedan pogodio u grudi, pa je Zoran pao

³ Isto. Ražnatović nije služio ni redovni vojni rok u JNA. Podatke o tome nalazimo u izveštaju Opštinskog sekretarijata za narodnu odbranu Beograd koji je 19. jula 1982. obavestio III upravu Generalštaba JNA da se protiv Ražnatovića vodi postupak zbog izbegavanja vojne obaveze i da je protiv njega 23. februara 1981. podnesena krivična prijava Vojnom tužilaštvu: „Imenovani se vodi i našoj evidenciji od 10. marta 1972. i nije regrutovan, a više puta je tražen i pozivan radi regrutovanja i služenja vojnog roka, ali se imenovani nije odazivao na pozive ovog sekretarijata. Njegova majka Slavujka izjavila je 16. februara 1977. da se njen sin nalazi u Belgiji u zatvoru jer je 1976. od belgijskih vlasti osuđen na pet godina, da je o tome obavještena od strane naše ambasade iz Belgije, da je Željko otišao od kuće 16. aprila 1972. godine. Od zvaničnih naših organa smo doznali da je Željko u međuvremenu dolazio u našu zemlju više puta, ali se nikada nije javio ovom organu radi regulisanja vojne obaveze“ (Tribunal: Predmet IT-04-45. Goran Hadžić, dokaz P01759).

⁴ U jednom izveštaju komande UN snaga za bivšu Jugoslaviju, za Ražnatovića je rečeno: „Kao agent kontraobaveštajne službe Jugoslovenske vojske otišao je u Zapadnu Nemačku, gde se kretao u krugovima poznatih srpskih terorističkih organizacija. Bio je odgovoran za ubistva hrvatskih izbeglica. Zapadni izvori navode da je brutalni kriminalac koga Interpol traži zbog oružane pljačke i ubistva i koji ima veze sa kriminalnim podzemljem“ (Tribunal: Hadžić, dokaz P03101. „Subject: Arkan’s Tigers. Zagreb, 26 November 1993“). O Ražnatoviću je govorio i Butros Gali, generalni sekretar Ujedinjenih nacija u izveštaju Savetu bezbednosti od 24. maja 1994. godine. Tada je saopštio da Interpol ima nekoliko neispunjenih naloga za njegovo hapšenje, da su ti nalozi za razne zločine, uključujući pljačku banke i istrage u vezi sa političkim ubistvima u raznim evropskim zemljama: „On je pobjegao iz zatvora u Holandiji i Švedskoj gde je bio zbog optužbi za pljačku banke i gde je trenutno za njim izdata poternica“ (Tribunal: Predmet IT-04-81. Momčilo Perišić, dokaz P01536.B). „Glasovi iz podzemlja“ sugerisali su da je Željka Ražnatovića štutio Stane Dolanc (1925–1999), jedan od najistaknutijih jugoslovenskih funkcionera, jer je bio prijatelj sa Veljkom Ražnatovićem, Željkovim ocem. Da li u tome ima istine, nije moguće dokumentovano odgovoriti. U jednoj od presuda Tribunala u Hagu u procesu „Jovica Stanišić i Franko Simatović“ navedeno je i ovo: „Dokazi ukazuju na to da je Arkan pre sukoba bio zloglasni kriminalac koji je imao veze sa Saveznim sekretarijatom za unutrašnje poslove, a posebno sa njegovim sekretarom Stanetom Dolancem“ (Tribunal: Stanišić, Simatović. Presuda od 30. juna 2021., 202).

na pod, a Mitić Nebojša istrčao iz stana i udaljio se prema izlazu. Željko je potom iz pištolja 'Valter' 7,65 mm pucao za Nebojšom, ali ga je promašio. Ovo je iskoristio Zoran i istrčao iz stana za Nebojšom. Na ulici Ražnatović je sustigao jednog i drugog, pretresao ih i vezao lisicama i pronašao kod njih službene legitimacije. Pošto su mu objasnili da su službenici SUP Palilula, oslobodio ih je, te su dovezeni u bolnicu, gde je konstatovano da Mitić Nebojša ima dve prostore rane u predelu desne natkolenice i jednu u predelu leve natkolenice, a da Mitrović Zoran ima lake telesne povrede u predelu desne šake i grudnog koša jer je metak punjen sačmom. Ražnatović za pomenuto oružje koje je predao patroli ima oružani list OUP Cetinje."⁵

Ražnatović je uhapšen, u pritvoru je bio dva dana, ali krivična prijava nije podnesena. Što se tiče njegovog angažmana u bezbednosnim službama u Jugoslaviji, u ovom izveštaju je rečeno da „USDB raspolaže neproverenim podacima iz marta 1989. da je Ražnatović mobilisan od strane načelnika SDB Crne Gore Kekovića⁶ (iza koga su navodno stajali predstavnici najviših državnih i partijskih rukovodstava Hrvatske, Slovenije, Crne Gore a donekle i Vojvodine), da putem raznih provokacija, uzvikivanjem parola neprijateljske sadržine dovedu do javne osude skupove solidarnosti sa Srbima i Crnogorcima, jer skupovi počinju da nailaze na sve veći odjek u javnosti i utiču sve više na društvena kretanja. Tako je Ražnatović sa grupom kriminalaca počeo da obilazi sve veće skupove i mitinge, priključivao se masi nastojeći da bude u prvim redovima i izvikivanjem neprihvatljivih parola da još podstakne na istupe koje bi zabeležili predstavnici sredstava javnog informisanja. Navodno u tom cilju, prisustvovao je mitinzima solidarnosti u Novom Sadu, a posebno na oktobarskom mitingu u Titogradu⁷ kada je Keković u svojoj izjavi za javnost pokušao da prikaže da se radi o društveno štetnom skupu, organizovanom od strane militantnih grupa iz Srbije, čiji članovi su dobro poznati organima gonjenja, pokušavajući tako da stvaranje svoje militantne grupe pripíše implicitno rukovodstvu Srbije. U istom cilju Ražnatović je učestvovao i na mitingu solidarnosti u Beogradu 1988.,⁸ kao i na spontanom mitingu studenata krajem februara 1989.,⁹ kada je u radničkom odelu u prvim redovima nosio veliku sliku Slobodana Miloševića. Kada je Ražnatović pokušao sa slikom da se popne na konja pred Skupštinom SFRJ, primećeno je da ljudi iz bezbednosti koji su ga uhvatili i nakon ustanovljavanja da je naoružan pištoljem 'Valter PP[K]', priveli su ga u GSUP gde je zadržan do kasno uveče".¹⁰

⁵ Tribunal: Stanišić, Simović, dokaz P000020. Izveštaj Miluna Miljkovića, načelnika 4. odeljenja III uprave SDB Beograd od 7. januara 1991. godine.

⁶ Vladimir Keković, na čelu SDB-a Crne Gore od 1982. do januara 1989. godine.

⁷ Misli se na proteste u Crnoj Gori koji su počeli 7. oktobra 1988., a okončani 11. januara 1989. smenom državnog i partijskog rukovodstva (Nikolić, 2018: 25–29).

⁸ Misli se na tzv. miting „Bratstva i jedinstva“ pristalica Slobodana Miloševića održan 19. novembra 1988. u Beogradu.

⁹ Misli se na događaje u Beogradu od 27. i 28. februara 1989. u periodu demonstracija Albanaca na Kosovu zbog promene Ustava Srbije. Istovremeno sa događajima u Beogradu, održan je i prvi masovni miting Srba u Kninu na kome se protestovalo zbog podrške Hrvatske i Slovenije Albancima (Nikolić, 2012).

¹⁰ Tribunal: Stanišić, Simović, dokaz P01646. Izveštaj Miluna Miljkovića, načelnika 4.

Željko Ražnatović je 11. oktobra 1990., sa grupom od 26 „istomišljenika“, u manastiru „Pokajnica“ (opština Velika Plana), uz blagoslov igumana, formirao Srpsku dobrovoljačku gardu („Arkanovi tigrovi“), prvu srpsku paravojnu formaciju.¹¹

Šira jugoslovenska javnost je za Ražnatovića put je čula kada je u on noći između 28. i 29. novembra 1990. uhapšen u Dvoru na Uni, na povratku iz Knina. Uhapsili su ga policajci srpske nacionalnosti, na čelu sa Milanom Šerbulom, komandirrom policijske stanice. Tada su uhapšeni i Dušan Bandić (1928., rodom iz Gračaca, nastanjen u Beogradu), Zoran Stevanović (1961., iz Beograda) i Dušan Carić (1952., iz Dvora na Uni). Prema navodima iz presude Okružnog suda u Zagrebu od 14. juna 1991. (o presudi će kasnije biti pisano), kod uhapšenih je pronađena veća količina oružja: dva automata „Hekler i Koh“, jedan pištolj marke „Luger“, jedan revolver marke „Amadeo Rosi“ kalibra 38 mm, ručna defanzivna bomba M-75 „sa ćiriličnom oznakom SRB“, ručna defanzivna bomba marke „M-52“, dimna kutija „KODŠ-M-3-S“ i veća količina municije.¹²

Ražnatović i „drugovi“ su 29. novembra sprovedeni u Zagreb, u zatvor u Remetincu. Ražnatović je istoga dana dao prvu izjavu istražnim organima: bio je na sastanku „Ratnog savjeta“ koji je održan prethodnog dana u Kninu; tamo je bio kao telohranitelj Dušana Bandića; od pronađenog oružja njegovo su bili jedan automat, „Kolt specijal 38“ i jedna bomba; oružje nije nameravao da upotrebi „što sam dokazao i prilikom hapšenja; nosio sam svo ovo oružje na zahtev Dušana Bandića koji je time želio da ostavi što veći utisak na prisutne“. U nešto opširnoj izjavi od 30. novembra, svu odgovornost prebacio je na Bandića: imao je ovlašćenje SDS-a iz Knina da prikuplja novčanu pomoć za Srbe; on je „četnički vojvoda“ i na „Dinari ili Velebitu“ ima svoju vojsku; detaljno je opisao putovanje koje je počelo 27. novembra iz Beograda. Na sastanku „Ratnog savjeta“ bio je i Milan Martić; on je od Bandića tražio da organizuje barikade u Dvoru na Uni, da milicionere Srbe pokuša da nagovori da isteraju milicionere Hrvate „i pobune se protiv ustaških vlasti“; prilikom zaustavljanja od strane patrole srpske policije „Bandić mi je viknuo: pucaj, što normalno da nisam poslušao“. U trećoj izjavi od 8. decembra ponovo je opširno

odeljenja III uprave SDB-a Beograd od 7. januara 1991. Na kraju izveštaja je rečeno: „Željko se vodi u evidencijama specijaliziranih izvršilaca kao obijač, provalnik, razbojnik, lice koje vrši silovanja. Govori engleski, švedski, italijanski, navodno ima vanbračno dete sa Mijatović Ljiljanom iz Beograda, a od bliže rodbine ima sestru Jasnu Diklić, rođenu 1950., stjuardesu JAT-a. Željкова supruga Natalija rođena je 29.01.1958. u Danilovgradu. [...] Dosije Ražnatovića u GSUP Beograd 12.11.1990. čitao je pripadnik OSOK Zagreb. Od strane koleginice zaposlene u KE evidencijama GSUP Beograd, saznali smo da je u zadnje vreme veći broj lica čitao dosije Ražnatovića, ali u njemu nema potpisa tih lica da su dosije koristili“ (isto). U izveštaju su dati i podaci za Dušana Bandića i Zorana Stevanovića.

¹¹ Tribunal: Stanišić Simatović, dokaz P01117. Tekst zakletve je glasio: „Ko je Srbin i srpskoga roda, i od srpske krvi i koljena, a ne poš'o u boj za spas Srpstva, ne imao od srca poroda, ni muškoga, ni devojačkoga, od ruke mu ništa ne rodilo, rujno vino ni pšenica bela, krstom mu se ništa ne krstilo, rđom kap'o dok mu je kolena, borba časna zlu krv neka menja, za budućnost sviju pokolenja. Zaklinjem se sa tri prsta, za ovoga svetog krsta, život dajem za spas Srpstva“ (isto).

¹² Tribunal: Hadžić, dokaz D00007.

govorio o Bandiću, a ovoga puta je naveo da je prihvatio da krene u Knin jer se „sporečkao“ sa suprugom zbog njenog puta u Rim.¹³

Usledili su događaji koji će kasnije ući u mitološki korpus rata u Hrvatskoj, uobičajen za sve ratove. Navešćemo ono što se može potkrepiti izvorima prvog reda.

Prema podacima odeljenja Službe državne bezbednosti SAO Krajine iz Knina, u prvoj polovini oktobra 1990. Milan Babić je bio kod Ražnatovića u Beogradu, u njegovoj poslastičarnici, gde su se i upoznali. Posrednik u susretu bio je Dušan Bandić. Ovu informaciju dostavio je Simo Dubajić.¹⁴ Početkom novembra, na sastanku u vezi s pomoći Krajini, operativac, koji je i poslao ovaj izveštaj, upoznao je Ražnatovića: „Arkan je objasnio da je on vješt u određenim poslovima vezanim za SDB SSUP-a, jer je, kako reče, sada ‘penzionisan’, a radio je u inostranstvu. Moji saradnici izjavili su me da su Arkan, Bandić i Nebojša Mandinić viđeni kako ulaze u privatnu kuću u kojoj je tada stanovao kao podstanar predsjednik Babić. Susret je bio prethodne večeri prije upoznavanja mene s Arkanom. Bandić i Arkan su nakon susreta sa mnom otišli kolima ‘Micubiši Pajero’ da posjete manastir Krku i susretnu se s igumanom Benediktom. Tom prilikom, kako sam obaviješten, Bandić je u razgovoru tvrdio da je vladika dalmatinski suviše mek i popustljiv, te da se crkva ne uključuje u aktivan otpor ustaštvu, a to stoga što to vladika brani. Arkan je tvrdio da ‘Delije’¹⁵ žele da pomognu u odbrani Krajine i predložio da se grupa ‘Delija’ koje je on obučio uključi u zaštitu manastira, sa čim se iguman složio. [...] Nakon objavljivanja na televiziji o hapšenju Arkana i Bandića, Nebojša Mandinić svojim kolima odvezao je u Beograd te mladiće ‘Delije’ pošto se iguman uplašio da će se kompromitovati manastir.”¹⁶

Prva informacija glasila je da je u pitanju rutinska kontrola. Iz izveštaja MUP-a Srbije od 14. decembra 1990. znamo da je u pitanju bilo nešto drugo. Dragan Cvetojević, operativac MUP-a, razgovarao je 12. decembra u Dvoru na Uni sa „prijateljskom

¹³ Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P03754. Ražnatović je izjave pisao rukom, latiničnim pismom.

¹⁴ Simo Dubajić (Kistanje, 1923.), partizanski veteran. Dubajić je na kraju Drugog svetskog rata bio komandant Motomehanizovanog odreda IV. armije JA. S njim je sredinom maja 1945. došao na tadašnju jugoslovensko-austrijsku granicu, gde su mu povereni zarobljeni pripadnici poraženih formacija (ustaše, domobrani, srpski i crnogorski četnici, slovenački belogardejci). Dubajić je pažnju jugoslovenske javnosti na sebe prvi put skrenuo 1990. kada je u intervjuu beogradskom nedeljniku *Svet* priznao svoju ulogu u masakru i rekao da je pobio na „hiljade ustaša“. Kasnije je govorio kako je dobio zadatak da ih likvidira u Kočevskom rogu, što je i učinio u periodu do 5. juna 1945. godine. Tvrdio je i da je sve vreme bio „pijan“, ali i da je naredio da se u jamu u koju su bačeni leševi dodatno baca eksploziv „kako niko ne bi ostao živ“. Učestvovao je u svim dešavanjima u Krajini tokom 1990, zbog čega je u Hrvatskoj 1993. optužen za terorizam. Tokom 2006. objavio je knjigu *Život, grijeh i kajanje: Od Kistanja do Kočevskog roga*, u kojoj je detaljno objasnio svoje učešće u odmazdi. U martu 2009. Županijsko državno tužilaštvo u Zagrebu podiglo je protiv Dubajića zahtev za sprovođenje istrage zbog ratnih zločina, prvi u bivšoj Jugoslaviji podignut protiv nekadašnjih partizana. Preminuo je 8. jula 2009. u Beogradu.

¹⁵ Navijačka grupa fudbalskog kluba „Crvena zvezda“ iz Beograda iz koje je i nastala Srpska dobrovoljačka garda.

¹⁶ Tribunal: Hadžić, dokaz P01788. Izveštaj od 31. maja 1991. godine.

vezom“, odnosno sa srpskim policajcem koji je i učestvovao u hapšenju Ražnatovića i njegove grupe. On je saopštio da je hapšenje izvršeno u selu Hrtić blizu Dvora na Uni, da su hapšenje izvršile dve patrole policije „potpuno opremljene za slučaj eventualnog pružanja oružanog otpora (milicionari u bili opremljeni automatima, pancir košuljama, vezirima na šlemovima); hapšenje je izvršeno ispred kuće Miloša Ivanovića kod koga su ova lica krenula, a izvedeno je tako što je njihov automobil najpre zaustavila jedna patrola milicije radi, navodno, rutinske kontrole, a odmah potom se sa druge strane pojavila druga patrola tako da su navedena lica opkoljena. Prilikom pretresa kod ovih lica je pronađena veća količina oružja i municije, dok su kod samog Ražnatovića pronađena dva pištolja, dve bombe i sprej za oči. Prilikom hapšenja navedena lica nisu pružala otpor, mada je Zoran Stevanović to hteo da učini, ali je na intervenciju Ražnatovića odustao“.¹⁷

Izvor je dalje naveo da se za dolazak grupe znalo unapred, da je naređenje za njihovo hapšenje stiglo iz Zagreba i da su praćeni još iz Knina: „Kolikog je obima bila ova akcija pokazuje i podatak da je prijateljska veza bila angažovana neprekidno punih 37 sati, odnosno od priprema akcije do sprovođenja lica u Zagreb koje je obavljeno odmah posle akcije. Veza je potom iznela da Miloš Ivanović, kod koga su ova lica krenula, to veče nije bio kod kuće, niti je kasnije hapšen ili privođen. Veza je, takođe, rekla da je u SUP-u Dvor na Uni čula da su navedena lica kod Ivanovića krenula da bi ga likvidirali, ali je on lično mišljenja da su kod Ivanovića krenuli na kontakt. Iz drugih izvora za Ivanovića je rečeno da je jedan od viđenijih aktivista SDS-a u Dvoru na Uni, da je zaposlen kao šef prodavnice ‘Agrooprema’ u selu Matijevići kod Dvora na Uni, te da važi za sposobnog mlađeg čoveka (rođen 1948.) koji je uspeo da napravi veliku kuću u Hrtiću i kuću Beogradu. Veza je iznela da se Ražnatović posle hapšenja ponašao nonšalantno, da sve to nije ozbiljno shvatio, da je normalno razgovarao i da je bio dosta samouveren kao da će ga brzo pustiti. [...] Prijateljska veza je zatim iznela da on kao Srbin očekuje da ga, kao i druge Srbe, u dogledno vreme otpuste sa posla, i to onda kad osposobe lica hrvatske nacionalnosti za vršenje ovih poslova. U tom cilju je već primljeno u SUP oko desetak mladića, članova HDZ-a koji stalno rade sa kolegama Srbima, tako da su oni neka vrsta kontrole“.¹⁸

Josip Manolić, veteran jugoslovenskog komunizma, predsednik Vlade Hrvatske od 24. avgusta 1990. do 17. jula 1991., u memoarima piše da je državni vrh dobio anonimnu informaciju da se sprema atentat na predsednika Tuđmana koji će izvršiti Ražantović. Zbog toga je on Perici Juriću, zameniku Josipa Boljkovca, ministra unutrašnjih poslova, usmeno naredio da proveri informacije o njemu („znajući o kome se radi, zapravo sam htio da obavještajni sustav, tj. neki ‘stari’ preuzeti operativac ne registruje da se obavlja provjera i da o tome zahtjevu ne ostane nikakav pismeni trag“). Jurić je kontaktirao „jednog od tadašnjih čelnika“ Službe državne sigurnosti koji mu je rekao da je Arkan instruktor paravojnih srpskih dobrovoljačkih jedinica

¹⁷ Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P03180.

¹⁸ Isto. Kada je policija iz Knina uspostavila kontrolu nad policijskom stanicom u Dvoru na Uni, Milan Šerbula je smenjen i penzionisan 1. januara 1991. godine. Kasnije je medijima govorio i da je maltretiran od strane srpske policije zbog hapšenja Ražnatovićeve grupe.

stacioniranih u okolni Knina. Odmah je poslata depeša pojedinim policijskim stanicama sa upozorenjem da se očekuje napad terorističke grupe: „Želio sam izbjeći svaku mogućnost da netko u sustavu shvati da zapravo želimo uhititi Arkana“ (Manolić, 2015: 225).

Prema podacima iz prepiske koja je 8. i 9. januara 1991. vođena između Zdravka Mustača¹⁹ i Zorana Janačkovića, Mustač je tražio „operativni dogovor“ u vezi sa istražnim postupkom koji je protiv Ražnatovića vođen kod Okružnog suda u Sisku.²⁰ Janačković je zahtevao da se sastanak održi u prostorijama saveznog SUP-a „iz razloga što je ključno lice Željko Ražnatović više godina unazad korišćen kao operativna pozicija SDB SSUP-a, bez znanja i saglasnosti SDB RSUP Republike Srbije. Predloženi dogovor smatramo kao operativnu razmenu podataka o ovim licima, pa smo zbog toga i tražili dopunu podataka za lica iz Beograda protiv kojih se vodi istražni postupak. Ukoliko je organima MUP-a Hrvatske istražni sudija poverio sprovođenje određenih istražnih radnji, onda je u pitanju operativni dogovor predstavnika dvaju organa unutrašnjih poslova. Prema tome, potvrđujemo naše prisustvo na operativnom dogovoru, zakazanom za 11. januar [1991.], u 11.00 časova, u prostorijama SDB SSUP-a.“²¹

Šta se dalje dešavalo, nije nam poznato. Optužnica, koju je podigao Anto Nobilo, zamenik okružnog javnog tužioca Zagreba, teretila je Bandića, kao prvooptuženog,

¹⁹ Zdravko Mustač (Zagreb, 23. januar 1942.). Od 1979. do 1982. bio je načelnik Centra Službe državne sigurnosti Zagreb, a od 1982. do 1986. zamenik republičkog sekretara za unutrašnje poslove i načelnik Službe državne sigurnosti Hrvatske. Od 1986. bio je zamenik saveznog sekretara za unutrašnje poslove, s funkcijom podsekretara za Državnu bezbednost, odnosno načelnik Službe državne bezbednosti Jugoslavije. Tokom 1991. napustio je Službu i vratio se u Zagreb. Stavio se na raspolaganje hrvatskim vlastima i odmah je postavljen za zamenika „predstojnika“ Ureda za zaštitu ustavnog poretka koji je vodio Josip Manolić. Milorad Davidović, tada komandant Specijalne brigade Saveznog sekretarijata unutrašnjih poslova, Tribunalu je svedočio da je Mustač „poneo sa sobom sve dokumente koji su se odnosili na tajnu policiju“ (Tribunal: Predmet IT–00–39. Momčilo Krajišnik, dokaz P764.1. Izjava Tribunalu u razgovorima vođenim od 14. do 19. novembra 2004. i od 25. do 29. januara 2005.).

²⁰ Postoji nejasnoća u izvorima o tome kada je i zašto grupa uhapšenih prebačena iz Zagreba u Sisak i kada je ponovo vraćena u Zagreb. Josip Manolić piše da su informaciju o hapšenju već 29. novembra „na stolu“ imali Boljkovac i Josip Perković, načelnik Državne sigurnosti, da se vest o hapšenju „širila mnogo brže nego što smo mogli očekivati“, da su „samo nekoliko sati nakon preuzimanja i smještaja u remetinački zatvor, pripadnici KOS-a, koji su imali utjecaja na naše obavještajne službe“, uspjeli da grupu prebace u Sisak: „Cjelokupna ‘predstava’ zbivala se s obrazloženjem da je sisački zatvor mjesno nadležan s obzirom na mjesto uhićenja, a inicijatori i zagovornici takve tvrdnje krili su se u vrhu naših obavještajnih službi i vrhovništvu [...] koji su s Arkanom surađivali na operacijama u Zapadnoj Europi. Preseljenjem u Sisak htjela se stvoriti i mogućnost da ga KOS oslobodi tajnom akcijom jer je izbor Siska za mjesto prebacivanja vjerovatno temeljen na prosudbi gdje KOS ima najveće mogućnosti organizacije bijega“. Manolić je naredio Juriću da uhapšene vrati u Zagreb: „Naredio sam također da se o tome ne smije nikoga izvijestiti, pa ni ministra, dok grupa opet ne bude u Remetincu“ (Manolić, 2015: 226–227). Manolić ne navodi hronologiju ovih događaja.

²¹ Tribunal: Simatović, Stanišić, dokaz D00272.

te Carića i Stevanovića da su s umišljajem „pripremali sudjelovanje u oružanoj pobuni koja je upravljena na ugrožavanje ustavom utvrđenog državnog i društvenog ustrojstva i sigurnosti Republike Hrvatske“. S tim ciljem su se optuženi 28. novembra u Kninu sastali s Milanom Martićem, Markom Dobrijevićem, Nebojšom Mladinićem i Dušanom Orlovićem. Dogovoreno je postavljanje barikada u Dvoru na Uni i organizovanje naoružanih straža; od Martića je zatražena pomoć u ljudstvu, a planiran je i dolazak „Delija“, navijača „Crvene Zvezde“, koji bi bili „velika moralna pomoć sudionicima pobune u Dvoru na Uni“. Dušan Carić je trebalo da razgovara s policajcima srpske nacionalnosti iz stanice u Dvoru na Uni kako bi ih „po uzoru na Knin, privolio na otkazivanje lojalnosti vlastima Republike Hrvatske“.²²

Ražnatović je optužen samo kao „pomagač“ i čovek koji je svojim džipom „Micubiši Pajero“ obezbedio prevoz od Beograda do Knina.

„Suđenje četvorici“ počelo je 29. aprila; nastavljeno je sutradan, a suđenja su održana još i 2, 3, 6, 7. i 8. maja i 6, 7, 10. i 11. juna. Ražnatovića su branili Silvije Degen iz Zagreba i Senad Redžepagić, Srđa Popović i Milan Vujin iz Beograda. Veljko Guberina je bio branilac Dušana Carića. Ražnatović se, po savetu advokata, branio ćutanjem. Tokom 3. maja izjavio je samo da je proces „nelegalan, nelegitiman i neregularan“. Tada su pročitani i pojedini delovi iz njegovih izjava u istrazi, uz dodatak koga nije bio u dokumentu koji smo prethodno citirali: oružje je poneo jer je bio izložen ozbiljnim pretnjama zbog angažovanja na neutralisanju uticaja Vojislava Šešelja i Vuka Draškovića na „Zvezdine“ navijače; na sastanku u Kninu nije bilo reči o organizovanju nekakve akcije protiv Hrvatske, niti o napadu na stanicu u Dvoru na Uni; Bandić se dogovarao s Carićem da mu pokaže mesta u Dvoru na Uni pogodna za postavljanje barikada (Nikolić, 2018: 503).

Presuda je izrečena 14. juna 1991. godine. Prihvaćeni su svi navodi optužnice. Bandić je osuđen na tri godine zatvora, Carić na dve godine, Stevanović na 14 meseci (oslobođen je optužbe za korišćenje falsifikovanih dokumenata) a Ražnatović na 20 meseci zatvora. Kaznu je izreklo sudsko veće u sastavu: Vladimir Vinja, predsednik veća, i sudije porotnici Vinko Brozičević i Barbara Pavlin. Istoga dana Vladimir Vinja je uputio dopis Okružnom zatvoru u Zagrebu u kome stoji: „Izvolite odmah pustiti na slobodu optuženike Bandić Dušana, Stevanović Zorana, Carić Dušana i Ražnatović Željka. Na glavnoj raspravi 14. lipnja 1991. donijeta je odluka o ukidanju pritvora u odnosu na njih, o čemu ćemo vam pismeni otpравak rješenja dostaviti naknadno“ (prema Nikolić, 2018: 503).

Posle izlaska iz zatvora, Ražnatović je dao intervju beogradskoj *Politici*, gde je predstavljen kao poslovan, porodični čovek koji je „igrom slučaja“ proveo 196 dana u hrvatskom zatvoru. Opisan je i njegov izlazak na slobodu: „Na pisti zagrebačkog aerodroma iznajmljen privatni avion u petak 14. juna čekao je da preveze prvog političkog zatvorenika suverene Hrvatske – Željka Ražnatovića Arkana. Istog dana, oko podneva, ispred zatvora Remetinec, pet luksuznih limuzina, sa dvadesetak ‘prijatelja’, nestrpljivo je čekalo da Arkan dobije otpusnu listu. Specijalna kolona, kao po nekom filmskom scenariju, odjurila je ka aerodromu Pleso gde ih je čekao

²² Tribunal: Hadžić, dokaz D00007.

avion s upaljenim motorima. Tako je Arkan za manje od 120 minuta zatvorsku ćeliju zamenio porodičnom atmosferom" (*Politika*, 19. VI. 1991.).

Ražnatović je govorio o hapšenju („oko dva časa posle ponoći zaustavila nas je patrola saobraćajne milicije radi 'rutinske' kontrole; u kolima smo imali samo nekoliko navijačkih rekvizita, jer smo gotovo sve kape, dresove, šalove i ostalo prethodno podelili 'delijama' iz Knina; bili smo naoružani, ali smo imali uredne dozvole za lično naoružanje koje inače nosimo kad krećemo na put, a posebno u ove krajeve gde se stalno puca; patrola, kada je videla oružje, odmah je pozvala Zagreb i vrlo brzo su došli specijalci koji su nas bez ikakvog objašnjenja okovali lisicama; ujutro smo iz Dvora dovedeni u Sisak, i tu sam shvatio da se ne radi o običnom provođenju; oko 11 časova prebačeni smo u zatvor Remetinec"). U zatvoru je ispitivan o svemu i svačemu, ali je samo ćutao, štrajkovao je glađu 21 dan, posle su mu doneli i televizor u ćeliju i dozvolili posete rodbine; na kraju ga je i upravnik, iako je imao slobodan dan, ispratio iz zatvora. Ražnatović je rekao da ne želi medijsku pažnju, da će se povući iz javnosti, baviti vaspitavanjem i podizanjem svoje četvero dece, i svojim zanatom – ugostiteljstvom i „naravno, pored svega“, svojim vernim „delijama“ s kojima će i dalje pratiti „Zvezdu“. Rekao je i da je već zaboravio „avanturu“ u Hrvatskoj i da je od 14. juna okrenuo svoj „životni list“ (*Politika*, 19. VI. 1991.).

Zašto je sudski proces imao ovakav epilog, nije moguće dokumentovano objasniti. Isto važi i za mnoge druge događaje iz dubokog „sveta tame“ tajnih službi Jugoslavije i Srbije, jer one iza sebe nisu ostavile dovoljno pisanih tragova. Osim toga, dokumentacija je sistematski i uništavana. Prema „Pravilu o radu Službe državne bezbednosti“ od 27. jula 1990., označenom kao „državna tajna“, papirna dokumentacija koja je mikrofilmovana „po pravilu se uništava, izuzev dokumenata koji imaju trajniji operativni i krivično-pravni značaj ili su od značaja za bezbednost, istoriju i naučno-stručna istraživanja“.²³ Rat je nametnuo i nova „pravila“. Ukazujemo na izveštaj 5. odeljenja Resora državne bezbednosti Srbije za Beograd od 3. januara 1996. godine. U njemu je rečeno da su Fond za humanitarno pravo iz Beograda i Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji stupili u vezu sa Tribunalom u Hagu „i spremni su da im, na zahtev, dostave kompletnu dokumentaciju“. Dalje je naglašeno da je tokom sređivanja dokumentacije izvršen popis dokumenata predviđenih za uništavanje i „posle predviđene procedure uništeno je 60.000 materijala u fabrici na Adi Huji i termoelektrani Nikola Tesla u Obrenovcu“.²⁴

Brojne kontroverze pratile su hapšenje, suđenje i njegov ishod. Pretpostavljalo se mnogo toga. U jednoj analizi Kontraobaveštajnog Operativno-tehničkog centra Uprave bezbednosti Vojske Jugoslavije od 14. septembra 1992., rečeno je da je Ražnatović iz „ustaškog zatvora“ u Zagrebu izašao uz direktnu pomoć Franje Tuđmana i Franje Gregurića, tadašnjeg direktora „Astre“²⁵. To je „govorilo da Arkan nije običan igrač“, jer je, kako je navedeno, i Izvršni odbor HDZ-a, na zatvorenoj sednici, na

²³ Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P00006.

²⁴ Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P03235. Izveštaj o radu CRDB Beograd za 1995. godinu.

²⁵ Gregurić je bio pre rata bio direktor predstavništva „Astre“ u Moskvi, od 1990 potpredsednik Vlade Hrvatske, a od 17. jula 1991. do 12. avgusta 1992. hrvatski premijer.

predlog Perice Jurića predložio da se Zagreb „oslobodi događaja Arkan“, što „jača uverenje da Arkan nije isključivo čovek podzemlja, nego i čovek političkog zadatka“. Ražnatovićeve odnose sa Zagrebom „valjalo bi istražiti“, jer su postojale indicije da je on bio uključen u naoružavanje Hrvatske, čak i sofisticiranim oružjem: „Očito je da je Arkan iz sadašnjeg građanskog rata izašao vrlo bogat. Arkanovi jataci postali su gotovo svi biznismeni, posebno iz Krajina i Bosne i Hercegovine. [...] Pouzdan je podatak da Arkan kontroliše 92% ilegalno uvezenih naftnih derivata u Srbiji“.²⁶

I Josip Manolić tvrdi da je Ražnatović oslobođen zbog prodaje oružja Hrvatskoj: „Kaznena djela za koje se teretio bila su toliko blaga da je sudac ‘jedva izrekao’ kaznu od 20 mjeseci zatvora. Naime, neko je vješto planirao da se izrekne presuda kojom se stvaraju pretpostavke da Arkan može pobjeći nakon izricanja presude. Služba Državne sigurnosti Hrvatske sklonila je sve informacije koje je imala za djela počinjena u Zapadnoj Europi. Sudac me je izvjestio kako je neko iz spisa izvukao međunarodnu tjeralicu temeljom koje je bilo moguće nakon presude zadržati Arkana u pritvoru do pravomoćnosti presude. [...] Željko Ražnatović Arkan još je tijekom istrage i boravka u zatvoru Remetincu, i prije režiranog suđenja, postao dobavljač oružja za potrebe Republike Hrvatske. Početkom 1991., točnije, u travnju te godine, Republika Hrvatska kupila je njegovim posredovanjem od njegove tvrtke iz vojnog skladišta u Batajnici mnogo oružja, pretežno kalašnjikove AK-47 i protutenkovsko naoružanje. Bila je riječ o dvanaest šlepera“ (Manolić, 2015: 228 i 232).²⁷

Da li je i kada Ražnatović „preuzet“ od srpske Državne bezbednosti? Radmilo Bogdanović²⁸ je 12. februara 1993., u intervjuu poznatoj beogradskoj novinarki Ra-

²⁶ Tribunal: Predmet IT-02-54. Slobodan Milošević, dokaz P691. Dokument je potpisao pukovnik Radovan Radojević, načelnik Centra.

²⁷ U izjavi Tribunalu u razgovorima vođenim od 15. do 17. novembra 2001., general Aleksandar Vasiljević, načelnik Uprave bezbednosti JNA (od 1991. do 1992.), govorio je i kako je Ražnatović oslobođen iz zatvora u Hrvatskoj, ali je taj deo izjave redigovan. Čitljiv je deo izjave u kojoj Vasiljević kaže da je „putem istih veza“ Goran Hadžić oslobođen posle hapšenja na Plitvicama, kao i da je Ražnatović učestvovao u švercu oružja i da je imao bliske veze sa Državnom bezbednošću Srbije: „DB Srbije nije ovu informaciju podelio sa Upravom bezbednosti koja je pre sukoba imala malo podataka o Arkanu“ (Tribunal: Hadžić, dokaz P02913.1). Hadžić, tada predsednik opštinskog odbora Srpske demokratske stranke u Vukovaru, uhapšen je 31. marta 1991. zajedno sa Borivojem Savićem, sekretarom tog odbora. Oni su putovali u Knin, na sastanak Glavnog odbora SDS-a. Josip Boljkovac piše da su Hadžić i Savić zagovarali umerenu opciju, da je Slavko Degoricija, njegov pomoćnik, sa njima održavao redovan kontakt, da je Hadžiću čak poklonio i službeni pištolj, i bio uveren „da je time svoje ‘pipke’ protegnuo u same vrhove srpskoga pobunjeničkog osinjaka, što se ipak pokazalo zabludom. Ujutro su bili među uhićenima, a zbog pištolja koji je Hadžić imao zaradili su i gadne batine, jer su ih policajci tretirali kao pobunjenike. Pozivali su se na Degoriciju, što su policajci shvatili kao dodatnu provokaciju. Nakratko su zbog povreda završili u bolnici. Tek kad smo obaviješteni o uhićenju, taj je dvojac pušten, pa su se vratili u Vukovar“ (Boljkovac, 2009: 235).

²⁸ Bogdanović je bio ministar unutrašnjih poslova do 13. marta 1991. kada je podneo ostavku u toku demonstracija protiv Miloševića. Ostao je, međutim, „siva eminencija“ bezbednosnih struktura Srbije. Tokom aprila i maja 1991. održavao je redovnu komunikaciju sa Josipom Boljkovcem (Boljkovac, 2009: 235). Skupština Srbije je 27. juna Bogdanovića izabrala za člana Odbora za odnose sa Srbima van Srbije i za člana odbora za odbranu i bezbednost (Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz 2D00738).

doslavi Dadi Vujašinić, rekao da je Savezni SUP „Arkanu gledao kroz prste, čitao sam neke izveštaje čak kad je ranio neke milicionere. Ja sam mu rekao da mu to nećemo tolerisati i on je to poštovao. Zašto, drugo je pitanje. Verovatno iz straha“ (prema Nikolić, 2018: 505). Istraživači su saglasni da je Državna bezbednost Srbije sa Ražnatovićevom i sličnim jedinicama sklapala dogovore na osnovu kojih su se oni bavili operacijama i napadima na civile, a zauzvrat su dobijali određene ruke da pljačkaju. Odnos između režima i jedinica nije bio statičan, a neke jedinice su postajale sve autonomnije kako je rat odmicao (Vukušić, 2023).²⁹ Ključne ličnosti u tom procesu bili su Jovica Stanišić i Franko Simatović.³⁰

Izvori pokazuju i to da niži ešaloni Službe državne bezbednosti Srbije nisu imali informaciju o angažmanu Ražnatovića. Prema dostupnoj dokumentaciji, prvi „neželjeni kontakt“ Službe i Ražnatovića desio se 17. jula 1991., kada su inspektori beogradske policije u Vraniću, u kući jednog lica poreklom iz Knina, a na privremenom radu u Nemačkoj, pronašli više sanduka oružja koji su poticali iz magacina Teritorijalne odbrane u Lipovici. U kući su zatečena tri lica (jedno je bilo u uniformi pripadnika milicije SAO Krajine, a ostali u civilu); oni su objasnili da oružje treba da se transportuje u Knin, a Rade Vulić, zamenik upravnika magacina TO u Lipovici, rekao je da se ta akcija izvodi po naređenju Miodraga Jokića, ministra odbrane u vladi Srbije.³¹

²⁹ Odmah pošto su Hrvatska i Slovenija proglasile nezavisnost, Vlada Srbije je aktivirala Službu državne bezbednosti za specijalne zadatke izvan Srbije. Inače je SDB Srbije još na početku 1991., pozivajući se na član 72 Ustava Srbije koji je regulisao „brigu o očuvanju nacionalne samosvojnosti“ Srba van Srbije, kao jedan od svojih osnovnih zadataka postavio preduzimanje mera iz svoje nadležnosti „radi suprotstavljanja denacionalizatorskom delovanju“ prema Srbima u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Sloveniji: „S tim u vezi, potrebno je izvršiti određene organizacione pripreme u cilju pojačanja rada prema punktovima antisrpskog ekstremizma u ovim republikama (Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P00229. Programska orijentacija Službe državne bezbednosti u 1991.).

³⁰ Stanišić je u Službi državne bezbednosti Srbije bio od 1975., a od februara 1990. bio je pomoćnik načelnika (Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P02396). Stanišić je 6. juna 1990. postavljen i za pomoćnika republičkog sekretara za unutrašnje poslove (Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P02397) pa je faktički bio „prvi čovek DB-a“. Na funkciju načelnika Državne bezbednosti postavljen je 31. decembra 1991. (Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P02401). Smenjen je 27. oktobra 1998. godine. Simatović je u SDB bio od 1978, a u Upravi za Beograd od 1. februara 1980. godine. Najpre je radio na kontraobaveštajnim poslovima, a zatim je prešao u novoosnovanu Upravu za obaveštajne poslove. Od 1991. bio je načelnik Uprave SDB-a za Beograd koja se bavila obaveštajnim radom van Srbije (Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P02384). Pod njegovom komandom bila je posebna jedinica Državne bezbednosti poznata kao „Crvene beretke“.

³¹ Miodrag Jokić (1935.), rođen je u opštini Mionica. Za oficira Ratne mornarice školovao se na Višoj vojnopomorskoj školi u Divuljama. Nalazio se na raznim vojnim dužnostima, a viceadmiral je postao 1990. godine. Ministar odbrane bio je od 11. februara do 31. jula 1991. godine. Od 7. oktobra 1991. bio je komandant 9. vojnopomorskog sektora Boka i komandovao je operacijama za vreme borbi oko Dubrovnika. Zbog toga je optužen od Tribunala, a 18. marta 2004. osuđen je na sedam godina zatvora. Presuda je potvrđena 30. avgusta 2005. godine. Kaznu je izdržavao u Danskoj, a oslobođen je 1. septembra 2008. godine.

Naknadnom proverom je utvrđeno da je to tačno. Jokić je, inače, 19. juna od Komande obrane grada Beograda tražio veću količinu oružja (1.274 automata M-56, 2.500 automata MPŠ, 411 automata Tompson, 5.000 puškomitraljeza M-48 i 487 puškomitraljeza M-42), navodno za potrebe rezervnog sastava policije MUP-a Srbije. U dopisu je rekao i da ima odobrenje načelnika Generalštaba za to potraživanje.³²

Operativci Državne bezbednosti videli su u Lipovici i Ražnatovića: „Postoji sumnja da i on preuzima određene količine naoružanja iz ovog skladišta. Proverom preko Službe bezbednosti [Srpske autonomne oblasti Krajine] ustanovljeno je da braća Zukanović, građevinski preduzimači iz Batajnice, rodom iz Civljana, organizuju transportni lanac za prevoz naoružanja koje se dostavlja na dalju distribuciju komandantu Teritorijalne odbrane SAO Krajine Milanu Dragišiću i Milanu Martiću. Do sada su braća Zukanović organizovala 13 transporta oružja na područje Slavonije, Banije, Korduna, Like i Dalmacije. Međutim, određene indicije, čija je provera u toku, ukazuju na to da se iz svakog transporta skloni jedan manji deo oružja koji se zvanično nigde ne evidentira. U obezbeđenju transporta uključena su lica iz 'Delija', koja je lično odabrao Željko Ražnatović. SDB raspolaže saznanjima da on gotovo javno prodaje veće količine oružja, i to automate 'Hekler-Koh' (koji su inače u naoružanju MUP-a Republike Srbije) po ceni od 3.500 maraka. Nedavno je 17 ovih automata prodao dvojici kriminalaca koji nameravaju da ih dalje preprodaju. Karakteristično je da se u krugovima beogradskih kriminalaca komentariše da navedene automate Ražnatović, u stvari, prodaje MUP-u Republike Srbije.“³³

³² Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz D01131.

³³ Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz D00273. Izveštaj Odeljenja za Beograd Službe državne bezbednosti od 18. jula 1991. godine. U izveštaju ovog odeljenja od 1. avgusta, rečeno je da je Ražnatović formirao Srpsku dobrovoljačku gardu sa ciljem da se u Beogradu objedine sva „patriotski opredeljena lica“ radi pružanja pomoći Srbima u Hrvatskoj: „Pomenuta lica, navodno, poseduju članske karte, naoružani su automatima Hekler-Koh sa kojima ih snabdeva Arkan i redovno vežbaju na stadionu FK Crvena Zvezda. Po istim izvorima, preko Arkana se mogu nabaviti pomenuti automati za cenu od 3 – 3.500 DEM po komadu, s tim što on, navodno, besplatno snabdeva dobrovoljce Srpske demokratske stranke. U vezi sa tim, Arkan je u više navrata, sa svojom grupom, boravio na području Osijeka i imao više 'uspešnih' akcija“ (Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz D00067). Srpski policajac Nebojša Bogunović koji je radio na kontrolnom punktu u Erdutu, Tribunalu je 15. avgusta 2011. svedočio da je „u julu 1991. Arkan s još trojicom-četvoricom ljudi došao pred sumrak na prelaz da se preveze trajektom, pri čemu su u svom vozilu imali oružje“. Nije im dozvolio da prođu „uprkos tome što je Arkan tvrdio da ih je poslao Radmilo Bogdanović. Arkan je bio ljut i njegovi ljudi su već počeli da zauzimaju položaje s kojih bi mogli da pucaju, ali su na kraju ipak otišli, da bi se rano sledećeg jutra vratili s dozvolom na papiru sa zaglavljem MUP-a Srbije, koju je potpisao Bogdanović. Arkanovoj grupi je tada dozvoljeno da pređe preko kontrolnog punkta i uđe u istočnu Slavoniju“ (Tribunal: Stanišić, Simatović. Presuda od 30. maja 2013., II, 633).

ZLOČINI U ISTOČNOJ SLAVONIJI

Srpska dobrovoljačka garda je od septembra 1991. delovala u sastavu Teritorijalne odbrane Srpske oblasti Slavonija, Baranja i Zapadni Srem (SBZS)³⁴ kojom je komandovao Radovan Stojičić.³⁵ Pošto je JNA 1. avgusta zauzela Erdut (Marijan, 2016: 96), SDG se stacionirao u zgradi u kojoj je pre toga bio nastavni centar MUP-a Hrvatske. Tu je formiran „Centar Teritorijalne odbrane za obuku dobrovoljaca“. Centar je finansiralo društveno preduzeće „Dalj d.o.o“.³⁶ Prema navodima Tribunala, ubrzo nakon toga Stojičić je, sa pripadnicima Specijalne antiterorističke jedinice MUP-a Srbije (SAJ), poslat iz Beograda da preuzme odgovornost za teritorijalnu odbranu ove oblasti. Sa njim je došao Miodrag Zavišić, komandant Posebne jedinice policije (PJP). On je imenovan za Stojičićevog zamenika za policiju kao komandir svih stanica policije u ovoj oblasti. Na te funkcije postavio ih je Goran Hadžić.³⁷

Željko Ražnatović je u Srbiji u ovom periodu predstavljan kao hrvatski „politički neprijatelj broj 1“ i kao borac za slobodu srpskog naroda, kako ga je 13. septembra 1991. opisao najugledniji srpski politički nedeljnik *NIN*. U tekstu je rečeno i da je završio srednju ugostiteljsku školu i da je njegovo osnovno zanimanje „poslastičar“. U Srbiji je u tom periodu, u vreme sloma svih moralnih normi jednog društva u nestajanju, opsesija ljudima iz kriminalnog miljea kao o patriotama bila uobičajena pojava. Ražnatović je isticao da je Srpska dobrovoljačka garda vanstranački određena, da je osnovana zbog „odbrane srpskih ognjišta, srpskih majki i srpske dece, srpstva, svetosavlja, porodice i srpske sloge“. Rekao je i da je srpski narod „jedan pametan narod“ jer vidi koja vojska je poštena i ko mu zaista misli dobro: „Ta moja vojska je primljena oberučke. To se vidi po tome što im stalno donose po pet vrsti kolača. Iako se ja ljutim na te srpske žene i majke i kažem im da će da mi pokvare vojsku, da će momci dobiti na kilaži i izgubiti kondiciju, one i dalje donose. To je jedan od dokaza da taj srpski narod nas stvarno voli“ (prema Nikolić, 2020: 448).

U Beogradu se septembra 1991. sa Ražnatovićem (i Goranom Hadžićem) upoznao Arnot van Linden iz britanske televizijske kompanije „British Sky Broadcasting“.³⁸ Ražnatović je nameravao da televiziji *Sky News* omogući pravo ekskluzivnog

³⁴ Srpska autonomna oblast Slavonija, Baranja i Zapadni Srem proglašena je 25. juna 1991. u Borovom Selu. Potom je 25. septembra, na zasedanju Velike narodne skupštine održanom u Belom Manastiru, SAO preimenovana u Srpska oblast Slavonija, Baranja i Zapadni Srem. Tada je usvojen Ustavni zakon koji je Oblast definisao kao samostalnu federalnu jedinicu koja ostaje u Jugoslaviji. Izabrana je i Vlada Oblasti, na čelu sa Goranom Hadžićem (*Službeni glasnik Srpske Oblasti*, 19.12.1991.). Iako je prvobitna zamisao bila da se izvrši objedinjavanje i političko organizovanje srpskog naroda iz cele Slavonije, posle formiranja SAO Zapadna Slavonija (13. avgusta 1991. u Pakracu), rad Srpske oblasti SBZS u praksi je sveden na Istočnu Slavoniju, sa Baranjom i Zapadnim Sremom.

³⁵ Stojičić (1951.), poznatiji kao „Badža“, potpisivao se kao „komandant Vrhovnog štaba TO“. U istočnoj Slavoniji je ostao do kraja ratnih dejstava 1991. godine.

³⁶ Tribunal: Milošević, dokazi P427.44 i P427.45.

³⁷ Tribunal: Stanišić, Simatović. Presuda od 30. juna 2021, 156.

³⁸ Aernout baron van Lynden, Holanđanin rođen 31. decembra 1954. u Londonu. Dve i po godine bio je na službi u holandskom pomorskom korpusu (*Royal Netherlands Marine*

izveštavanja sa fronta u istočnoj Slavoniji. Za uzvrat je tražio objektivnost i da mu britanska televizija dostavi „noćne nišane i drugi materijal koji bi mogli da koriste“, što je Linden odbio: „Objasnio sam da nijedan novinar koji nešto vredi i znači ne može da prihvati ekskluzivno pravo pokrivanja događaja u ratnoj zoni. Drugo, ideja da bi moja mreža kupila bilo šta bilo kojoj strani u sukobu uopšte nije dolazila u obzir. Sećam se da je u jednom trenutku rekao da on ne uzima zarobljenike. Rekao sam mu da mi je to poznato jer je već prethodno izjavio na televiziji. Arkan mi je rekao da mi neće dozvoliti da snimam ukoliko on ili njegovi ljudi nekoga zarobe i onda ga ubiju. [...] Moje opažanje Arkana i Gorana Hadžića je bilo da su njih dvojica veoma različiti – prvi nije skrivao činjenicu da je vođa oružane formacije i da mu ubijanje ne smeta, dok je drugi više bio politička ličnost. Međutim, činilo se da su njih dvojica, barem u političkom smislu, bili istih stavova. Arkan i Hadžić su bili zadovoljni jedan drugim i radili su zajedno kao bliski saveznici. [...] U to vreme još uvek sam ozbiljno smatrao Arkana vojnim vođom. Tek kada sam [26. novembra] otišao u njegovu kasarnu u Erdutu, shvatio sam da su svi pripadnici njegove jedinice kriminalci. To je najneobičniji zbir likova, svi izbrazdani znakovima života u zločinu. Njihovi karakteri očigledno nisu bili prikladni za vojnu službu. Mogao sam da primetim da su to ljudi za lake mete, koji su nadirali nakon što vojska obavi teži deo posla i koji bi čistili teren i pljačkali. Moj utisak je bio da su to okoreli kriminalci koji ne bi oklevali da nekoga ubiju“.³⁹

Goran Hadžić je 21. septembra postavio Ražnatovića za komandanta centra Teritorijalne odbrane u Erdutu. Iz ove naredbe vidi se da je Ražnatović pre toga bio komandant specijalnih jedinica Teritorijalne odbrane Autonomne oblasti Slavonija, Baranja i Zapadni Srem.⁴⁰ Istoga dana

pripadnici Srpske dobrovoljačke garde počinili su prvi dokumentovani ratni zločin nad hrvatskim zarobljenicima u Dalju koji su tokom avgusta i septembra hapšeni i držani u pritvorskom objektu policijske stanice u ovom mestu.

Ražnatović i Hadžić su 21. septembra, „oko 18 sati“, došli u prostorije Stanice milicije Dalj i naredili da se dva zatočenika puste (Slavko Palinkaš iz Aljmaša i Luka Šutalo iz Erduta),⁴¹ a „Arkan je sa svojim ljudima“ odveo 11 zatvorenika. Među njima je bio i Srbin Čedomir Predojević: „Dežurnom u stanici milicije Dalj Milovanović Rajku od strane Hadžić Gorana ili Ražnatović Željka nije dato nikakvo objašnjenje u vezi puštenih ili odvedenih lica, niti je od Gorana Hadžića data pismena ili usmena

Corps) kao rezervni potporučnik. Potom je kao ratni dopisnik za brojne zapadne medije 23 godine izveštavao o ratu u Libanu, sukobu Irana i Iraka, sovjetskoj okupaciji Avganistana i događajima u Rumuniji 1989. godine. Neposredno pre dolaska u Jugoslaviju, izveštavao je o „prvom Zalivskom ratu“. Za „Sky News“ je radio od 1988. godine. Tokom 1991. pa do proleća sledeće godine program ove televizije emitovan je na 3. kanalu Televizije Beograd.

³⁹ Tribunal: Hadžić, dokaz P02333.B. Izjava Tribunalu iz 2002. godine.

⁴⁰ Tribunal, Stanišić, Simatović, dokaz D00339.

⁴¹ Šutalo je Tribunalu izjavio da „smatra da to što je pušten na slobodu ima veze s tim što mu je snaha Srпкиnja“ Zaštićeni svedok „RFJ-113“ izjavio je da su Šutalo i Palinkaš oslobođeni „zato što su Arkanu platili velike sume novca“ (Tribunal: Stanišić, Simatović. Presuda od 30. juna 2021., 54).

naredba o navedenom postupku. Ovim dopisom obaveštavamo Vas znanja radi“.⁴² Oni su streljani, a njihova tela zakopana su u masovnu grobnicu u selu Čelije.⁴³

U izjavi Tribunalu od 5. i 6. juna 2003., Borisav Bogunović, ministar unutrašnjih poslova SBZS-a, reko je da se seća „tog incidenta“ zbog imena Čedomira Predojevića: „On je bio Srbin. Arkan navodno nikad nije utvrdio nacionalnu pripadnost zatvorenika pre nego što su streljani. Sećam se samo da je otac Čedomira Predojevića dolazio da traži svog sina. Nikad o tome nisam obavio nikakvu vrstu istrage“.⁴⁴

Razorno delovanje Srpske dobrovoljačke garde registrovali su i organi bezbednosti Novosadskog korpusa JNA. Prema navodima potpukovnika Zorana Jovanovića, zamenika komandanta 51. mehanizovane brigade, „Arkan je eksplozivom srušio katoličku crkvu u Erdutu, čiji je zvonik prilikom osvajanja Erduta od stane JNA bio srušen“; Arkan se „ponaša nadmeno i kabadahijski“ prema oficirima JNA; dva oficira te brigade „bukvalno je izmarširao“ iz prostorije gde su se sreli jer on „neće ni da razgovara ni da saraduje sa JNA“; Ražnatović sa svojom grupom „započinje neke svoje akcije u kasnim satima, sa svojim ekipama izlazi na teren, ulazi u hrvatske kuće, saslušava Hrvate i, po sopstvenoj oceni, kada mu se ne sviđa ono što to lice priča, nožem mu vadi oči i seče uši ili na drugi način masakrira ljude“; pri postavljanju obezbeđenja oko mosta „Bratstvo i jedinstvo“, Ražnatović i njegovi ljudi su od vojnika zahtevali da se pomere u odnosu na mesto koje im je bilo određeno i zapretili su da će ih likvidirati; potpukovnik Jovanović je onda Ražnatoviću zapretio da će ga likvidirati ukoliko se ne povuče iz oblasti; Ražnatović je bio stacioniran u rejonu sela Bogojevo, u šumi neposredno uz most, a kod njega je 25. septembra bio i Vojislav Šešelj; među pripadnicima JNA na tom prostoru „priča se da Arkan stupa u dejstvo tek nakon što jedinice JNA raščiste teren, te on zatim nastavlja po istom i pravi zlodela; smatraju da to Arkan radi uz punu podršku SDB Srbije“.⁴⁵

Zbog ovih problema, u 51. motorizovanoj brigadi JNA bilo je prisutno veliko nepoverenje prema armijskom vrhu. Vojnici su govorili da ne žele da budu „prodani ili izdani“ i poručivali „da se niko ne iznenadi“ ako okrenu transporter i tenkove i dođu ispred SSNO-a: „Predlažemo da se prema Arkanu odmah preduzmu odgova-

⁴² Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P00010. Izveštaj Željka Čizmića, komandira Stanice milicije u Dalju, Ministarstvu unutrašnjih poslova SBZS od 23. septembra 1991. godine. U izveštaju se nalazi spisak svih odvedenih lica. Čizmić je 2. oktobra tražio da bude oslobođen dužnosti komandira stanice milicije „i da se vrati da radi kao operativac, jer je to i ranije radio i kao operativac bi mogao najviše dati“ (Tribunal: Hadžić, dokaz P01756.B.36). Do imenovanja novog komandira, Čizmić je i dalje obavljao tu dužnost.

⁴³ Tribunal: Stanišić, Simatović. Presuda od 30. juna 2021., 54.

⁴⁴ Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P00553.E. – Čedomirov otac bio je Stevo, a majka Terezija, devojačko Leman. U dokumentu „Podaci o traženoj osobi“, sastavljenom u opštini Osijek 22. februara 1994. po prijavi Radojke Predojević, Čedomirove supruge, navedeno je da je Čedomir, po zanimanju stolar, zarobljen 9. septembra 1991. kao pripadnik rezervnog sastava Zbora narodne garde Beli Manastir (Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P00760).

⁴⁵ Tribunal: Predmet IT–95–13/1. Mile Mrkšić, dokaz 00639. Informacija pukovnika Stevana Mitrevskog Upravi bezbednosti JNA od 1. oktobra 1991. godine.

rajuće mere, te se time kao JNA distancirati od akcija koje on vodi, a što negativno deluje na moral pripadnika JNA na tom prostoru".⁴⁶

Tokom noći 4. oktobra 1991., Ražnatović je ponovo došao u pritvorsku jedinicu policijske stanice u Dalju. U stanicu je prvo oko 21 sat došao Milorad Stričević, načelnik bezbednosti pri Štabu odbrane Dalja, sa svojim ljudima, kako bi razgovarao za pritvorenicima: „Isti je počeo obavljati razgovore i oko 21.15 sati došli su komandant odbrane Dalja Milovanović Pavle i njegov zamenik Zmijanac Đuro koji su rekli [da su došli] da ih obidu, šta rade i da li ima nekakvih problema. Nakon toga su otišli u prostoriju kod Stričevića i drugih i zadržali se nekoliko minuta. Do 23.45 sati putem telefona u jednom navratu je tražen Stričević Milorad, a nakon toga su tri puta iz štaba zvali i pitali da li je došla veza, bez drugih objašnjenja. Oko 23.45 sati sa kamionom (vojnim) marke TAM-110' i Pincgauerom i Džip kombijem dovezao se Ražnatović Željko Arkan sa dvadesetak svojih ljudi. Izlaskom iz vozila Arkanovi ljudi, koji su bili sa oružjem, ista su repetirali i zauzeli položaje oko zgrade stanice milicije. Arkan je došao u prostoriju, predstavio se i rekao da je on komandant TO i da traži Milorada, nakon čega je sa petoricom svojih ljudi ušao u prostoriju u kojoj se nalazio Stričević. [...] Stričević i drugi koji su se nalazili u prostoriji sporednim vratima su dovodili pritvorenike i vršili obradu. U toku obrade Arkanovi ljudi su stalno izlazili i dolazili drugi. Jedino što se čulo bile su reči 'Ajde ti gardista i mupovac' i povremeno su se čuli zvuci kao da se udara nekim predmetom u stol, dok se drugi zvuci nisu čuli. Oko 00.40 sati uzeli su tri pritvorenika koji su iz prostorije izneli 12 mrtvih, natovarili ih na kamion i zajedno sa tom trojicom odvezli ih u nepoznatom pravcu. Nakon toga Arkan se sa svojim ljudima vratio, te je pitao da li se prostorija čisti i kad je dobio potvrđan odgovor, isti su otišli".⁴⁷

Željko Čizmić i Bogoljub Ristić su 5. oktobra potpisali dokument koji potvrđuje da je Stričević preuzeo 26 zatočenika iz stanice policije u Dalju.⁴⁸ Prema podacima Tribunala, ubijeno je „najmanje“ 26 lica. Utvrđeno je da je ubijeno 17 Hrvata, šest Mađara i jedan Nemač. Njihova tela bačena su u Dunav, a 23 tela ekshumirana su posle rata u Iloku, Vukovaru i Novom Sadu.⁴⁹

Borislav Bogunović je Tribunalu svedočio o ovom ili o nekom drugom zločinu iz ovog perioda: „Saznao sam da su Arkan i njegovi ljudi streljali nekoliko ljudi u ciglani. To sam saznao od svojih kolega iz Dalja koji bili u Vladi, ali ne mogu vam navesti tačna imena. Ciglana se nalazila na izlazu iz Dalja, na putu prema Erdutu. Takođe su mi rekli da se to desilo u znak osвете za ubistvo nekoliko Arkanovih ljudi u Ernestinovu. To je bilo početkom oktobra. Ne mogu vam navesti tačno koliko ih je

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Tribunal: Milošević, dokaz P375.2. Izveštaj Željka Čizmića i Bogoljuba Ristića, sekretaru Uprave policije SBZS i komandantu „specijalne jedinice Zavišiću“, od 5. oktobra 1991. godine. U pitanju je već pomenuti Miodrag Zavišić.

⁴⁸ Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P00315.

⁴⁹ Tribunal: Stanišić, Simatović. Presuda od 30. juna 2021., 56-57. U presudi od 13. maja 2013. navedeno je da je ubijen i jedan Rom, a „nema dovoljno dokaza da bi se utvrdila nacionalnost Petra Milića“ (Tribunal: Stanišić, Simatović. Presuda od 13. maja 2013., I, 171).

ubijeno, ali mislim da je bilo oko 15 muškaraca. Niko se nije usuđivao da sprovede istragu protiv Ražnatovića. Ljudi koji su streljani bili su iz Belog Manastira i držani su u visokim pećima u ciglani, a on ih je izveo iz peći i streljao”.⁵⁰

Ražnatović je 8. oktobra 1991. srpskoj Skupštini i Vladi Srbije dostavio inicijativu za formiranje „neideološke srpske vojske“. Štab Teritorijalne odbrane Srbije je tu inicijativu prokomentarisao u dokumentu pod naslovom „Delatnost Štaba Srpske garde iz Beograda na vojnom organizovanju i razbijanju Oružanih snaga SFRJ“. Rečeno je da je Garda imala svoje jedinice na područjima Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema, a njen centar je u Erdutu. Pored Ražnatovića, kao njegov pomoćnik označen je Goran Mirjačić zvan „Kum“: „Ova dvojica svakodnevno su okruženi izuzetnom pažnjom i posebno privilegovanim tretmanom većeg broja ministara i funkcionera u Vladi Srbije. Izrastaju u idole otpora srpskog naroda i objektivno predstavljaju jezgro predložene nacionalističke soldateske pod geslom za Kralja i otadžbinu. Dobrovoljački sastavi, pod rukovodstvom Arkana i Kuma, sprovode nekontrolisani genocid i razne oblike terorizma na širem području Vukovara, potpuno su van kontrole komandi jedinica koje izvode borbena dejstva na tom prostoru. Primećujemo da se radi o vrlo opasnoj i dobro organizovanoj grupi sa kojim će se, pre ili kasnije, morati da sukobe organi vlasti i oružane snage. Predlažem da se ovaj problem pokrene na nivou saveznih organa i zvaničnih organa Republike Srbije, da se iznađu adekvatna rešenja i preduzmu mere radi sprečavanja mogućih štetnih posledica”.⁵¹

Prema jednom izveštaju Službe državne bezbednosti za Vojvodinu (odeljenje u Somboru) od 15. oktobra, Ražnatović je „pre dvadesetak dana“, zajedno sa Goranom Hadžićem i grupom svojih ljudi iz zatvora u Dalju odveo 13 lica i streljao ih na Dunavu: „Dana 3.10. Ražnatović je sa svojim ljudima u istom zatvoru ubio 15 zatvorenih lica; u subotu 5.10. ubio je 13, a u nedelju 6.10. jedno lice. Pre desetak dana je oteo kamion vlasništvo nekog privatnika iz Slovenije koji je prevezio kožne jakne. Jakne su prodane na crnoj berzi, a Ražnatović je kamion poklonio Pavlu Milovanoviću, komandantu odbrane Dalja”.⁵²

U izveštaju SDB-a Vojvodine (odeljenje u Somboru) od 17. oktobra, detaljno je pisano o kriminalnom delovanju Ražnatovića i njegovih ljudi. Tokom 15. oktobra

⁵⁰ Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P00553.E. Izjava Tribunalu od 5. i 6. juna 2003. godine. Zaštićeni svedoci Tribunalu su izjavili da su se Ražnatović i pripadnici SDG-a 16. oktobra 1991. sastali sa jednim policajcem iz Vukovara i pretili mu oružjem, optužujući ga za prikupljanje dokumenata protiv njih i „saradnju sa ustašama“. Istoga dana Hadžić je potpisao odluku kojom je s položaja uklonio načelnika policije za područje Vukovara, a ubrzo je na njegovo mesto postavio Dragana Lazića, koji je, prema rečima svedoka „RFJ-113“, radio za Službu državne bezbednosti Srbije (Tribunal: Stanišić, Simatović. Presuda od 30. juna 2021., 57).

⁵¹ Tribunal: Milošević, dokaz P686. Izveštaj pukovnika Milinka Đokovića, načelnika bezbednosti Štaba teritorijalne odbrane Srbije, od 13. oktobra 1991. godine.

⁵² Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz 00334. U ovom dokumentu se nalaze i podaci o drugim kriminalnim grupama koje su delovale na području istočne Slavonije te vršile pljačke i likvidacije.

došlo je do pobune pripadnika Teritorijalne odbrane u Dalju, a Ražnatović je gotovo bio u smrtnoj opasnosti i jedini put tokom rata javno je ponižen.

Toga dana u prepodnevnom časovima, okupilo se oko 300 pripadnika TO Dalj; oni su oružjem primorali članove štaba u Dalju i pojedine ministre u Vladi SBZS da stanu pred njih. Pročitana je peticija o nepodnošljivim uslovima za život i rečeno da je situacija u Dalju i okolini apokaliptična zbog postupaka paravojnih snaga („svemirske policije“) koji nastavljaju sa bezrazložnim hapšenjima i mučenjima zatvorenika. Kako je „neprijatelja“ bilo sve manje, mete su bile kuće lokalnih Srba u kojima su tražene nepostojeće radio-stanice: „Očigledno je da se Stričević Milorad, koji rukovodi ovom ‘policijom’, zajedno sa svojim ‘pomoćnicima’, potpuno uzurpirao vlast i svoje istrage sprovodi u cilju nasilnog oduzimanja pokretne i nepokretne imovine i ličnog bogaćenja. Željka Ražnatovića Arkana, koga su takođe oružjem izveli napolje, javno su optužili da je na brutalan način počinio ratni zločin ubijanjem 40 zatvorenih lica. Pred nekoliko stotina ljudi Arkan je priznao da je ubio ove ljude ‘i ne samo njih 40 već i stotinjak drugih’. Prema Ražnatovićevim rečima, ‘jedino je možda sporan način likvidacije i ništa drugo’. Komandantu odbrane je od strane boraca dat ultimatum da u roku od 48 časova reši goruće probleme ili će oni preuzeti stvar u svoje ruke i raščistiti sa onima koji kaljaju ugled mesta i svojim psihopatskim ponašanjem utiču da situacija bude sve teža. Ukoliko se ne postupi po ovom ultimatumu, borci će formirati i preki sud koji će biti nadležan za ovu teritoriju i sankcionisaće prema važećim zakonima sve, od pljački kuća do izvršenih ratnih zločina. Od strane komandira jedinica TO-a preduzete su sve neophodne mere da se situacija normalizuje, kao i mere obezbeđenja pojedinih lica za koje se pretpostavlja da bi mogli biti meta Ražnatovićevih ili nekih drugih egzekutora. Nedvosmisleno je skrenuta pažnja da ukoliko neko od komandira četa strada, pripadnici ove jedinice TO-a neće imati milosti prema ubicama i naredbodavcima. Ukoliko to učine Ražnatovićevi ljudi, biće svi likvidirani, a Školski centar gde su se ulogorili sravnice sa zemljom. Ako to pokušaji pripadnici ‘svemirske policije’ ili pojedini samozvani ministri, biće uhapšeni, a ako potegnu oružje, biće eliminisani“.⁵³

U izveštaju od 18. oktobra general Mile Babić, načelnik bezbednosti 1. vojne oblasti JNA, pisao je o neovlašćenim ubijanjima zarobljenih hrvatskih vojnika od strane „specijalne policije“ Srpske dobrovoljačke garde kojom je rukovodio Milorad Stričević: „Izvor navodi da je nedavno, između sela Vera i ekonomije Marinci, u kukuruzu otkriveno četiri leša bivših pripadnika ZNG koje je najverovatnije pobio Arkan sa svojim ljudima nakon preuzimanja zarobljenika od milicije iz sela Tenja. Radi se o grupi od 11 zarobljenih pripadnika ZNG-a. U poslednje vreme Stričević se samovoljno uniformisao sa činom pukovnika JNA, pa se tako predstavlja prilikom saslušavanja uhapšenih lica. Nisu retki slučajevi da pojedina lica, usled batinanja i primene drugih oblika fizičke sile, u toku saslušanja podlegnu povredama, a što se uz odobrenje i tolerisanje događa u kancelariji Stričevića“.⁵⁴

⁵³ Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P00335.

⁵⁴ Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P00329.

O srpskim paravojnim formacijama u istočnoj Slavoniji pukovnik Milenko Gligorević iz Uprave bezbednosti JNA pisao je 18. oktobra generalu Žvoti Paniću, komandantu 1. armije. Istakao je da njihovi „samozvani komandanti“ odbijaju da zajedno rade sa JNA, da sprovode stranačku propagandu, da brutalno postupaju prema zarobljenicima, ubijaju ih na licu mesta, pljačkaju napuštene kuće, „a osim novca, nakita i drugih vrednijih predmeta organizovano se otuđuju automobili, traktori, ostala mehanizacija, pa i stoka“. Posebnim kanalima vrši se šverc oružja, a da u tome prednjači „Arkanova garda“ i njegov pomoćnik Goran Mirjačić „radi čega im verovatno i ne odgovara režim bezbednosti i drugih aktivnosti u zoni odgovornosti naših jedinica“. Pojedini meštani „izjavljuju da je Bogunović Boro prodavao dobijeno oružje i hranu koja je pristizala kao pomoć ugroženom stanovništvu. Nepoštovanje propisa, samovolja i zloupotreba položaja poprimaju zabrinjavajuće razmere, a što ne mimoilazi ni pripadnike JNA. Tako je, na primer, načelnik bezbednosti 453. brigade, kapetan Bešić Muharem, pri boravku na prostoru sela Negoslavci nezakonito izdavao civilnim licima posebna ovlašćenja, čime je omogućio zloupotrebe. Tako su 'ovlašćena lica' grubo maltretirala građane, pa čak [vršili] i likvidacije prema vlastitim odlukama. U cilju presecanja svih slabosti, a posebno genocidnosti i revanšizma, antiarmijske delatnosti i drugih kriminalnih dela, neophodno je ovim problemima dati veći značaj i kad god je to moguće zadokumentovati takvu delatnost kako bi se argumentovano ukazalo MUP-u i drugim subjektima Republike Srbije”.⁵⁵

U izveštaju od 19. oktobra 1991., general Babić je pisao da SDG kompletno naoružanje i ratnu opremu dobija od MUP-a i Ministarstva odbrane Srbije, kao i da ima dosta zloupotreba prilikom distribucije: „U logoru SDG vlada disciplina, zabranjeno je konzumiranje alkoholnih pića, a u okviru jedinice organizovan je i sistem bezbednosti na čijem se čelu nalazi izvesni Nikola Vučković iz Topuskog. Pripadnici SDG-a u borbenim dejstvima angažuju se sa operativnim jedinicama JNA prilikom čišćenja terena, dok je deo ljudstva korišćen za zatvaranje šahti na podzemnim komunikacijama u Vukovaru”.⁵⁶

Prema izveštaju generala Babića od 25. oktobra, a na osnovu iskaza Milovana Balaća, srpskog izbeglice iz Okučana, dobrovoljca u SDG, ljudstvo je obučavano „da pri upadu u hrvatsku kuću sve što se zatekne u kući da se ubija, bez razlike da li su deca, stari, nemoćni, žene. Uče ih da se ubijanje vrši otvaranjem vatre s desna na levo. [...] Hrana za dobrovoljce je prve kategorije, ima u izobilju mesa, voća i raznih slatkiša. Posebno čokolada koliko ko hoće. Po krugu se obavezno kreću sa napunjenim oružjem. U Centru je besprekorna disciplina. Onaj ko načini prekršaj, lično ga batina Arkan. Većina su od dobrovoljaca kriminalci. [...] Niko od dobrovoljaca ne sme biti na krugu, a oni koji su na dužnosti, prema njima se okreće oružje od strane Arkanovih specijalaca. U centru Arkan ubija zarobljenike koje mu dovedu mesne teritorijalne jedinice. Posmatrao je kako su jednog tukli bejzbol palicom, a potom ga stavili na najlon da iskrvari i tako umre. Posmatrao je kako su četvorici

⁵⁵ Tribunal: Hadžić, dokaz P02738.

⁵⁶ Tribunal: Mrkšić, dokaz 00641.

stavili cevi od pušaka sa prigušivačem na potiljak i tako ih usmrtili. Posle ubistva te četvorice, lično je čistio krv, a isti su bačeni u Dunav”.⁵⁷

Strukture JNA bile su nezadovoljne ponašanjem Ražnatovića na frontu kod Vukovara, pre svega zbog mešanja u vojnu strategiju: „Arkan je više puta javno iznosio ‘kompletne ocene’ o vukovarskoj operaciji i davao obećanja ‘da će osloboditi Vukovar’”.⁵⁸ Pukovnika Srboљub Trajković, načelnika štaba Novosadskog korpusa, 8. novembra je komandi 1. vojne oblasti predložio da se sve paravojne formacije razoružaju i proteraju („uključujući i Arkana”), ali u dogovoru sa Ministarstvom odbrane Srbije „jer njih neko podržava na neki način”.⁵⁹

⁵⁷ Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz 01166. U izveštaju od 29. oktobra, Babić je naveo da se u Erdutu nalazi ogromna količina naoružanja „koje Arkan izdaje licima po svom nahođenju”. Ponašanje SDG „izaziva negodovanje” stanovništva ali i pripadnika JNA i Teritorijalne odbrane: „Ne poštuju nikakve naredene mere, na zahtev kontrole na punktovima se ne zaustavljaju u vreme policijskog časa, a pripadnicima JNA, pa i vojne policije i milicije, prete da će im oni poskidati zvezde petokrake i da će Arkan sa svojim dobrovoljcima uspostaviti kontrolu na teritoriji i na mostu kod Bogojeva. Raspolože ogromnim količinama deviznih sredstava koje troši po svom nahođenju” (Tribunal: Hadžić, dokaz P00105).

⁵⁸ Tribunal: Hadžić, dokaz P02937. Izveštaj potpukovnika Dragoljuba Đukića, pomoćnika načelnika Kabineta za bezbednost Uprave bezbednosti od 7. novembra 1991. godine.

⁵⁹ Tribunal: Hadžić, dokaz P00365. JNA je na frontu kod Vukovara imala velikih problema sa vojnicima koji su masovno napuštali borbene položaje, što je i bio jedan od najvažnijih razloga za angažovanje paravojnih formacija. Vojnici koji su se tokom novembra vraćali sa fronta, ostavili su opore zapise o svojim ratnim danima: „Kada se prvi put u životu, potpuno nespreman, nađeš u ratu, stalo ti je samo da sačuvaš živu glavu. Ležiš u rovu, oko tebe fijuču meci, a onda ti proradi instinkt i počneš i sam da pucaš kao lud, a ne znaš ni gde ni u šta. Nikome od nas nije jasno zašto smo bili tamo, koji su ciljevi za koje se borimo. [...] O suludim i bespotrebnim pogibijama možemo govoriti danima. A starešine se na frontu plaše više od samih vojnika. Ljudima gore pucaju nervi. Postoji jedna naša jedinica koja je sama sebe prozvala Perini ludaci. Oni se lepo probude ujutro, protegnu i počnu da ispaljuju mine na hrvatsko selo. Bez ikakvog razloga i komande. U Generalštabu su nas nazvali svakakvim imenima. Za njih smo samo komadi koji treba da popune mesta. Oni ne znaju ni ko smo, ni gde smo bili na frontu, ni šta smo preživeli. Generali se šetkaju po Beogradu i uzimaju bolovanja na VMA. Mi smo ispali naivni zbog svog poštenja. Bili smo na frontu, borili se i preživeli, a oni nas nazivaju dezerterima. To je bilo samo guranje u pogibiju a ne borba” (prema Nikolić 2020: 387). Jedini antiratni intervju iz oficirskog kora JNA dao je kapetan Miroslav Radić, komandant 3. pešadijske čete 1. bataljona Gardijske brigade. Neposredno pred povratak u Beograd, pričao je o svom ratnom iskustvu: „Ko ne shvata šta je rat, treba da dođe u Vukovar, da pogleda koliko je znoja, muke, truda ulagano u poslednjih pola veka, a porušeno za dva meseca. Vukovar je za dva meseca postao sablasni grad. Ranije nisam imao prilike da vidim ubijenog čoveka a ovde, u Vukovaru, za dva meseca okamenio sam se. Hoću da kažem, ko je preživeo rat u Vukovaru. ne može izaći odavde čiste savesti i svesti koju je imao pre. Ljudi nose teške traume, to će nas sigurno proganjati još dugo. Ranije sam se grozio da vidim zaklanu životinju, ovde sam navikao na sve. Onaj ko je započeo ovaj rat i ko je zapodenuo sukobe između naroda, jer ovo je bio gotovo verski rat između pravoslavnih i katolika, ko je to zapodenuo, njega bi trebalo staviti u sredinu i tući ga i sa jedne i sa druge strane. Ne znam koliko ima smisla uputiti apel, ne znam koliko bi to bilo ostvarljivo, ali nijedan rat, bez obzira kakvog je karaktera, sem onih oslobodilačkih, ne može doneti sreću nikome. Mora zaviti u crno majke, žene,

Pripadnici Srpske dobrovoljačke garde i dalje su činili zločine nad civilnim stanovništvom. Tako su 9. novembra, zajedno sa pripadnicima lokalne milicije, hapsili mađarske i hrvatske civile u Erdutu, Dalj Planini i Erdut Planini i doveli ih u centar za obuku u Erdutu. Sutradan je streljano 12 ljudi. Nekoliko dana kasnije, uhapšeno je i pogubljeno troje civila od kojih su dvoje bili članovi porodica prethodno pohapšenih i likvidiranih koji su se raspitivali za sudbinu svojih rođaka. Tela osam žrtava pokopana su u selu Čelije, a jedna žrtva pokopana je u Daljskom Ataru. Tela još tri žrtve bačena su u jedan bunar u Borovu. Hapšenja je bilo i 11. novembra – sedmoro ljudi u selu Klisa. Petoro njih je odvedeno u Erdut, likvidirano i pokopano takođe u selu Čelije. Hapšenja i likvidacije na ovom prostoru nastavljeni su sve do februara 1992. godine.⁶⁰

U kreiranju „legende o Arkanu“ učestvovali su i opozicioni mediji. Beogradska *Borba* je pisala da je on učestvovao i u završnim borbama oko Vukovara, gde je lakše ranjen, pa je 18. novembra prebačen na VMA: „Na lečenje u VMA doveden je u ponedeljak svakako najatraktivniji ranjenik Željko Ražnatović Arkan. Kako saznajemo u dobro obaveštenim krugovima u Beogradu, Ražnatović je nastradao u prvim borbenim redovima prilikom završnih operacija u Vukovaru, gde se njegova brigada borila pod komandom JNA. Prostrelne rane nisu opasne po život i on se uspešno oporavlja“ (*Borba*, 20. XI. 1991.).

Iz svedočenja generala Aleksandra Vasiljevića Vojnom sudu u Beogradu od 18. januara 1999. znamo da su Ražnatović i Hadžić 19. novembra došli u objekat „Velepromet“ (tu se nalazio „Centar za prihvatanje civilnih lica i očuvanje materijalnih dobara“) sa dvojicom pratilaca: „U to vreme 186 hrvatskih zarobljenika je bilo pritvoreno u tom objektu pod stražom kapetana Nenada Bajića. Arkan je želeo da odmah preuzme te pritvorenike, ali je Bajić to odbio. Arkan je odgovorio: – *Pređaćeš ih kapetane, pređaćeš*. Ovi zarobljenici su istoga dana prebačeni na Ovčaru“ (prema Nikolić, 2020: 436).

Pukovnik Bogdan Vujić, kontraobaveštajni oficir JNA, Tribunalu je svedočio da ga je Ražnatović 20. novembra pitao kako se usudio da odvede „2.000 ustaša ratnih zločinaca“ i tražio od njega da ih vrati. Vujić mu je odgovorio da ima samo 800 ratnih zarobljenika i da je njegov zadatak da ih evakuše: „Usledila je žučna rasprava. Arkan je stavio do znanja da on i njegova garda ne priznaju nikakva lica koja su

decu. Ja sam ispratio svoga rezervistu koji je iza sebe ostavo troje dece, od kojih najstarije nema više od osam godina. Postavlja se pitanje zbog čega je on poginuo, zbog čijih ideja, zbog čijih fantazija. Ne jedino on, nego mnogo takvih ljudi. Ova stvar morala bi da se reši političkim putem, dogovorom, jer sve je bolje nego rat. Međutim, u čoveku postoji nešto, ja ne znam, rat mi se ogadio. Nikome ne bih pozeleo da dođe u situaciju u kakvoj smo mi bili za ova dva meseca. Teško je to ispričati, teško je to i objasniti. To je doživljaj koji traje neprekidno. Nijedan moj san nije bio upućen porodici, deci, roditeljima, nekom mirnom životu. Ja sam ovde i u snu brinuo samo o vojsci. To je opsesija, teško breme i osećanje. I teško napušta čoveka. Sad ne znam kako ću se ponašati kad odem u Beograd“ („Kapetan Miroslav Radić: Rat mi se ogadio“, *Intervju*, 29. novembar 1991., intervju dostupan na: Tribunal: Mrkšić, dokaz 00353). Presudom Tribunala od 27. septembra 2007. Miroslav Radić je oslobođen odgovornosti za ratne zločine.

⁶⁰ Tribunal: Stanišić, Simatović. Presuda od 30. juna 2021., 59–62.

se predala i da su svi koji su ubijali Srbe kriminalci. Vujićev utisak je bio da, prema Arkanu, svi koji su ubijali moraju i sami biti ubijeni”.⁶¹

Na sednici Predsedništva SFRJ održanoj 10. decembra, general Blagoje Adžić, načelnik Generalštaba JNA, tražio je da se sve paravojne formacije stave pod direktnu kontrolu JNA jer se ne sme dozvoliti da se stvaraju partijske vojske: „Drugi problem kod nekih ovakvih organizacija, na primer Arkanova jedinica, ne znam čija je ona. Ona je navodno [jedinica] Teritorijalne odbrane, međutim, on kaže da mu je vrhovni komandant Sveti otac Pavle srpski. Nose kokarde, ali nikoga ne slušaju. Ima dosta pljački na žalost, ima dosta i genocida, ubijanja i ostalih stvari – to nam pravi velike probleme i štetu”.⁶²

Nasuprot Adžiću, general Andrija Biorčević je o Ražnatoviću imao pozitivno mišljenje.⁶³ On je 1. januara 1992. u Belom Manastiru izjavio da Srbija mora i dalje da

⁶¹ Tribunal: Mrkšić. Presuda od 27. septembra 2007., 236. O masakru hrvatskih zarobljenika izvršenom na Ovčari, detaljno je pisano u hrvatskoj i, delimično, srpskoj historiografiji. Ovom prilikom navodimo svedočenje potpukovnika Milorada Vojinovića, komandanta 80. motorizovane brigade iz garnizona u Kragujevcu. On je Tribunalu 11. septembra 2008. svedočio da je prolazeći pored hangara video šokantan prizor: zarobljenici iz vukovarske bolnice prolazili su kroz špalir teritorijalaca i dobrovoljaca koji su ih psovali, udarali i oduzimali im sve vredne stvari. Pokušao je da zaštiti zarobljenike, ali „vređali su me, govorili su: – Šta radiš ti ovde matori? Šta hoćeš? Ovo su naši zarobljenici”. Kada se vratio iz Negoslavaca sa sastanka komande brigade, Vojinović je obavestio da se JNA povukla iz hangara i da je „donesena odluka” da se zarobljenici prepuste srpskim teritorijalcima. Iste noći obavestio je pukovnika Mileta Mrkšića, komandanta Gardijske brigade JNA, o stanju na Ovčari: „Rekao je: – *Ne pričaj o tome*. Iz toga sam izveo zaključak da je on znao šta se dešavalo. [...] Mrkšić nikada nije pružio službenu informaciju o tome šta se dogodilo na Ovčari. [...] Događaji na Ovčari nisu spominjani ni na jednom od sastanaka kojima smo mi prisustvovali od 20. novembra 1991. pa do odlaska Gardijske brigade iz Vukovara. Zaključio sam da se dogodilo nešto užasno i da niko nije hteo da govori o tome” (prema Nikolić 2020: 445–446). Kada je 12. februara 2003. pred Tribunalom svedočio protiv Slobodana Miloševića, general Vasiljević je ispričao kako je u jesen 1998. Mrkšića pitao šta se to dogodilo u Ovčari: „Ja ću govoriti doslovno kako mi je odgovarao. On je rekao: – *Aco, dece mi moje, da sam znao šta će im uraditi, nikad ih ne bi predali*. E, ja sam ga onda upitao, a kad su saznali šta je urađeno, zašto nisu obavestili po liniji izveštavanja. A on je rekao: – *Kad smo videli šta su im uradili, onda smo se zakleli da čutimo*” (isto). Mile Mrkšić je 27. septembra 2007. osuđen na 20 godina zatvora zbog „pomaganja i podržavanja mučenja, okrutnog postupanja i ubistva” hrvatskih zarobljenika. Preminuo je 16. avgusta 2015. u zatvoru u Portugalu. Major Veselin Šljivančanin, načelnik bezbednosti Gardijske brigade, prvobitno je osuđen na pet godina zatvora zbog „pomaganja u zločinu i mučenja hrvatskih zarobljenika”, a oslobođen je krivice za ubistvo. Odlukom Žalbenog veća od 5. maja 2009. kazna mu je povećana na 17 godina, ali je Tribunal 8. decembra 2010. doneo novu presudu kojom mu je kazna smanjena na 10 godina. To je bio prvi slučaj da je Apelaciono veće poništilo svoju prethodnu pravosnažnu presudu. Šljivančanin je proglašen krivim za „pomaganje i podržavanje u mučenju zarobljenika”. Oslobođen je 7. jula 2011. godine. O suđenju u Beogradu za zločin na Ovčari: Nikolić, 2020: 436–440.

⁶² Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz D01426. Stenografske beleške sa 169. sednice Predsedništva SFRJ.

⁶³ Biorčević (1933–2001) je za komandanta Novosadskog korpus postavljen posle pogibije

štiti srpski narod u Hrvatskoj i da mu omogući život u Jugoslaviji. Rekao je, očigledno misleći na Miloševića, i da se srpsko rukovodstvo dosta kolebalo u ratnim operacijama: „Bio sam na jednom sastanku, i bilo je priče, to nije nikakva tajna, to je veliko kolebanje: – *Mi, kaže, nema šta da prelazimo granicu.* Ja sam rekao: – Gospodine predsedniče, bez obzira na pretpostavljenu komandu i Vas, ako neko napadne narod, ja krećem. Bez Vašeg znanja. [...] Ja kad sam preuzeo dužnost komandanta ovog [Novosadskog] korpusa, pa to je tuga bila [...] nisu hteli ljudi da jurišaju. Vi možete ne znam koliko da tučete tehnikom ako nemate čoveka koji će to da zauzme. U tome je najveća zasluga Arkanovih dobrovoljaca. Mada meni neki pripisuju kako šurujem sa nekim paravojnim formacijama. To nisu paravojne formacije, to su ljudi koji su došli dobrovoljno da se bore za srpski narod. I mi opkolimo selo, on uleti. Ono što neće da se preda, pobije, idemo dalje“.⁶⁴

General Aleksandar Vasiljević: „Početkom jeseni 1991. Uprava bezbednosti primila je informaciju da su Željko Ražnatović i njegova Srpska dobrovoljačka garda vodili centar za obuku u Erdutu. Prema proverama njihovih podataka, oni su bili osuđeni na ukupno 102 godine zatvora. Informacije koje su slate u UB lancem komandovanja u periodu septembar – oktobar 1991., a u vezi sa aktivnostima Arkana i njegovih ljudi, pre svega u oblasti Dalja i Erduta, prvo je primalo 1. Odeljenje UB (Kontraobaveštajno odeljenje) i 2. Odeljenje (Analitika). Podaci koji su sadržani u njima bi onda bili kompletirani i ja bih odlučivao da li da se informacije dostave rukovodstvu SSNO-a. Ja sam obično dostavljao ovaj tip informacija. Međutim, kako su za Arkanove aktivnosti bile odgovorne civilne vlasti, za generala Kadijevića je to bilo od manjeg značaja. Koliko ja znam, general Biorčević, MUP Srbije i lokalno rukovodstvo SBZS nisu preuzimali nikakve korake da istraže ili spreče zločine Arkana i njegove jedinice. Arkan je imao podršku generala Biorčevića i često je bio prisutan na sastancima u njegovom sedištu. Biorčević je Arkanu dao jedan ili dva tenka koje je vojska zarobila u Ernestinovu, tako da su Arkana i njegove ljude novinari mogli da slikaju na njemu. [...] Neposredno po padu Vukovara, video sam Gorana Hadžića na televiziji kada je bila sednica Vlade SAO SBZS. On je bio na podijumu u nekoj velikoj sali i Željko Ražnatović je stajao odmah do njega. Hadžić je proglasio TO SBZS oružanim snagama SBZS i takođe objavio da je Arkan bio komandant njegove specijalne garde. [...] Još da dodam, kada sam dolazio u Ministarstvo odbrane [Srbije], zahtevano je da ostavim na ulazu u zgradu oružje koje sam zadužio u JNA. Kada sam pitao zašto Arkan ulazi u Ministarstvo odbrane sa Heklerom, stražar na ulazu mi je jednostavno rekao: – Pa, ti nisi Arkan“.⁶⁵

general Mladena Bratića. O njegovoj smrti 4. novembra na vukovarskom frontu bilo je vrlo malo verodostojnih podataka (Nikolić 2020: 383–384). Biorčević je 23. novembra u Dalju, „u znak priznanja za uspešnu saradnju“, Ražnatoviću, „komandantu specijalnog dobrovoljačkog odreda“ kao ratni trofej dodelio jedan puškomitraljez „br.106986“ (Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz 2D00068).

⁶⁴ Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P01219. Ražnatović je sa generalom Biorčevićem sarađivao sve do njegovog penzionisanja 25. avgusta 1993. godine.

⁶⁵ Tribunal: Hadžić, dokaz P02913.1. Izjave Tribunalu od 15. i 16. i 17. novembra 2001. godine.

Organi bezbednosti 1. vojne oblasti bavili su se krajem 1991. i početkom naredne godine delovanjem SDG-a. Kao jedan od Ražnatovićevih zamenika registrovan je Bogdan Hajduković, „besposličar i skitnica iz Osijeka koji nosi čin poručnika“. On je sa svojom grupom boravio u hotelu „Patria“ u Subotici, gde su se „hvalili“ ubistvima koja su izvršili: „Elegantno su obučeni, kreću se po diskotekama i lokalima, ne konzumiraju alkohol, ali se razmeću sa novcem. Navodno su u Suboticu došli na odmor od borbenih dejstava, uglavnom se kreću u društvu izvesnih Crnogoraca. Često preko dana odlaze na krizna područja u Istočnoj Slavoniji, a vraćaju se uveče“.⁶⁶

U izveštaju je rečeno da Ražnatovića finansiraju bogati ljudi iz Srbije i iz inostranstva. Naveden je primer izvesnog Jerkovića, privatnika iz jednog sela kod Bačke Topole koji je septembra 1991. doveo 60 dobrovoljaca, a sam je finansirao njihovo naoružavanje i svu opremu. Rečeno je i da je Hajduković čest gost generala Kuzmanovića⁶⁷ u Beogradu, čak i da će mu on biti kum na venčanju. SDG je imao ambiciju da bude elitna jedinica u okviru srpske vojske, a „nemaju simpatije prema kapetanu Draganu [Vasiljkoviću] i ne slažu se sa njegovim idejama“. Hajduković se inače nekada družio sa Branimirom Glavašem: „Poznato mu je da Glavaš poseduje video kasetu o masakru hrvatskog življa u Dalju i Aljmašu koju je kupio od Srba za 15.000 DEM [...] Cenimo da video kasete potiče iz krugova Arkana, jer je poznata praksa da se sva borbena dejstva i aktivnosti snimaju lično od Arkana i njegovih ljudi“.⁶⁸

Iz izveštaja pukovnika Milića Jovanovića (načelnika Odeljenja bezbednosti u Novosadskom korpusu) iz januara 1992: „Mnogi podaci ukazuju da je Arkan vrlo bogat. Bio je profesionalni kriminalac. Mnogi poznavaoi tvrde da se i sada bavi kriminalom, da kontroliše podzemlje Beograda, a verovatno i Jugoslavije. Drzak je, arogantan i hrabar. Izjašnjava se da je srpski nacionalista. Ogorčeni je protivnik JNA i zagovara stvaranje srpske vojske. Njeno jezgro bi bila garda kojom on komanduje, a popunilo bi se mlađim starešinama koje su se istakle u ovom ratu. [...] Javno zamerala oficirima i generalima da su nesposobni i pijanice. Prilikom prvog susreta sa generalom Biorčevićem, rekao je da je o njemu čuo i dobrog, ali da je nevolja što pije. [...] Finansiranje centra vrši se na različite načine i još nije u potpunosti sagledano. Poznato je da ga finansira SP [...]“⁶⁹ iz zemlje i inostranstva, kao i brojna preduzeća. U tom smislu karakterističan je slučaj ekonomije Dalj koja je po usmenom naređenju Gorana Hadžića do sada za potrebe Arkanove garde isplatila 7.088.574.50 dinara“.⁷⁰

U izveštaju je rečeno da je „Arkanova garda“ nominalno u sastavu Novosadskog korpusa,⁷¹ ali to je bilo samo formalno, jer „u borbu ulazi i napušta je kada hoće“.

⁶⁶ Tribunal: Milošević, dokaz P687. Izveštaj generala Babića komandi 1. vojne oblasti od 31. decembra 1991. godine.

⁶⁷ General Branislav Kuzmanović, pomoćnik ministra za vojna pitanja u Ministarstvu odbrane Srbije.

⁶⁸ Tribunal: Milošević, dokaz P687. Izveštaj generala Babića komandi 1. vojne oblasti od 31. decembra 1991. godine.

⁶⁹ Nejasno u originalu.

⁷⁰ Tribunal: Milošević, dokaz P688.

⁷¹ Prema pregledu brojnog stanja ratnih jedinica Novosadskog korpusa od 12. decembra

Na kraju je istaknuto da Arkanovo učešće u ratu nije motivisano patriotskim razlozima, već „pljačkom i namerom da se afirmiše kao borac što bi mu pomoglo da legalizuje nezakonito stečena bogatstva. Zapažene su njegove aktivnosti na likvidaciji stanovništva hrvatske i mađarske nacionalnosti, o čemu je više puta pisano. To najčešće čini izvesni Stričević Milorad kome je Ražnatović dodelio čin pukovnika. Stričević je vozač iz Osijeka koji je takođe više puta osuđivan. Davanje činova svojim starešinama još jedan je od načina omalovažavanja JNA. [...] Interesantno je i dosta neočekivano oslobađanje Ražnatovića iz zatvora u Zagrebu, kao i brojne telefonske veze sa nekim evropskim zemljama“.⁷²

O pripadnicima Srpske dobrovoljačke garde Milomir Kovačević, pripadnik rezervnog sastava specijalne jedinice MUP-a Srbije angažovane u istočnoj Slavoniji, Tribunalu je kratko rekao: „Oni su imali malo zarobljenika. Bio sam prisutan kada je Željko Ražnatović naredio svojim komandantima i komandirima da neće da vidi ni jednog zarobljenika. Arkanovi ljudi su pucali u svakoga ko bi se predao“.⁷³

Slobodan Lazarević, predratni jugoslovenski obaveštajac koji je tokom rata u Hrvatskoj bio pripadnik bezbednosnih struktura Republike Srpske Krajine, više puta se susretao sa Ražnatovićem i pripadnicima njegove Garde. U iskazu Tribunala svoje utiske izneo je na sledeći način: „Arkana sam prvi put sreo početkom 1992., verovatno u februaru, na sastanku u Topuskom. Bili su prisutni svi komandanti JNA/ Vojske RSK i vodio se razgovor o tome kako da se oblast učini pogodnijem za život. Arkan se pojavio sa tri, četiri momka koji su nosili maskirne uniforme sa oznakama tigra. Počeo je da viče na oficire, optuživši ih da brinu o sađenju drveća umesto da se bore, a rekao je i da ih sve treba pobiti. Bilo je očigledno da su generali pred njim bili skamenjeni od straha. Svi su čuli za Arkanove veze sa SDB, pa niko nije hteo da ga ljuti. Ono što je govorio, shvatalo se vrlo ozbiljno. [...] Imao sam utisak da Arkanovi ljudi nisu ulazili u žestoke okršaje. Navodno, ako su obaveštajni podaci govorili da je neko područje nebranjeno, onda bi ih slali tamo. To se dešavalo nakon što bi vojska artiljerijom ‘omekšala’ selo, pa bi Arkanovci tada imali određene ruke da u narednih 24 do 48 sati pljačkaju i ‘ubijaju sve što se miče’. Gotovo po pravilu, Arkanove jedinice su bile raspoređene na bogatim područjima i sve što bi ukrali, delilo se između njih i SDB. O tome su otvoreno razgovarali oficiri RSK, od kojih su se mnogi prethodno borili u blizini Arkanovaca. Ipak, niko nije izgovarao takve stvari pred Arkanom ili njegovim ljudima“.⁷⁴

Borisav Jović, član poslednjeg saziva Predsedništva SFRJ, u razgovoru sa istražiteljima Tribunala vođenim 8. i 9. aprila 2003., rekao je da je sa Miloševićem jednom razgovarao (verovatno u novembru 1991.) o Ražnatoviću i njegovim eventualnim vezama sa MUP-om Srbije: „Rekao sam Miloševiću da nam Arkan krnji ugled i da treba preseći sve eventualne veze sa njim. Milošević je odgovorio da je Arkan kriminalac

1991., u korpusu je bio odred od 70 pripadnika SDG (Tribunal: Hadžić, dokaz P01684).

⁷² Tribunal: Milošević, dokaz P688.

⁷³ Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P00051. Izjava Tribunalu od 12. i 13. marta 2003. godine.

⁷⁴ Tribunal: Milošević, dokaz P348.17a.

i da je nezamislivo da naši zvanični organi saraduju sa nekim kao što je on. Ja sam zatim rekao da treba da se raščisti, da se prekinu eventualne veze sa tim kriminalcem i da ne dozvoljavamo nikakav atak na našu reputaciju. Milošević se složio. Međutim, nikad se ništa nije desilo. Arkan je čak postao tako moćan da je formirao sopstvenu vojsku koja je imala svoje uniforme. Postao je država unutar države”.⁷⁵

Dobrila Gajić Glišić, sekretarica generala Tomislava Simovića, ministra odbrane u Vladi Srbije, kada se pripremala da svedoči protiv Slobodana Miloševića, Tribunalu je izjavila da je Srpska dobrovoljačka garda bila pod kontrolom MUP-a Srbije, da je Zoran Sokolović, ministar unutrašnjih poslova, jednom prilikom izjavio da su „Arkanovi tigrovi naše specijalne snage”.⁷⁶ Sokolović je tada rekao i da su kriminalci pušteni na slobodu kao pojačanje Ražnatovićevim snagama. General Simović je pitao ko je to naredio, a Sokolović je odgovorio: „Ne znam, gazda”. Prvo je osnovan centar za obuku u Golubiću, a potom u Erdutu; kasnije su osnovani centri i u Bujanj Potoku i Smederevskoj Palanci. Dobrovoljci su prvo slati u centre za obuku u Srbiji, a potom su odlazili u Erdut i Knin; obučavali su ih specijalni operativci Državne bezbednosti; Ražnatović je odbio zahtev Ministarstva odbrane da njegovi vojnici budu evidentirani („ti ljudi nisu tamo da bi se evidentirali, već da bi ratovali”).⁷⁷

U izjavi Tribunalu od 8. februara 2007., Borislav Bogunović je rekao da Ražnatović nije bio pod kontrolom JNA, već pod kontrolom MUP-a Srbije i Jovice Stanišića „pa je, prema tome, njima odgovarao. Vlast u SAO SBZS nije imala kontrolu nad Arkanom, već je bilo upravo suprotno. Arkan i Badža kontrolisali su to područje. Imao sam utisak da Arkan i Badža deluju na istom nivou, bez ikakve međusobne podređenosti. Obojica su uživali poverenje establišmenta u Beogradu tako da su imali slobodu delovanja na terenu. Takođe sam imao utisak da se Badža plaši Arkana. [...] Nisam naložio sprovođenje nikakve istrage uvezi sa zločinima koje su Arkan i njegovi ljudi počinili u Erdutu zato što je Arkan tamo bio vlast. Bilo bi veoma teško pronaći svedoke, njegovi ljudi bili su stacionirani u Erdutu i svi su se plašili Arkana i njegovih ljudi. Ja sam se takođe plašio Arkana, plašio sam se za svoj život. Bilo bi veoma opasno otvoriti istragu protiv Arkana”.⁷⁸

Posle dolaska snaga UN misije u Hrvatsku, Srpska dobrovoljačka garda nije razoružana kako je predviđao Vensov plan (Nikolić, 2023). General Aleksandar Vasiljević:

⁷⁵ Tribunal: Milošević, dokaz P596.1.

⁷⁶ Sokolović je od izbora Slobodana Miloševića na čelnu funkciju u Savezu komunista Srbije (1986.) bio jedan od njegovih najbližih saradnika. Ministar unutrašnjih poslova Srbije bio je od maja 1991. do marta 1997., a ministar unutrašnjih poslova SR Jugoslavije do novembra 2000. godine. Izvršio je samoubistvo 6. februara 2001. godine.

⁷⁷ Tribunal: Milošević, dokaz P567. Pripremni razgovor sa svedokom od 15. do 17. septembra 2003. godine.

⁷⁸ Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P00554.B. Bogunović je juna 2010. svedočio pred Tribunalom u procesu „Stanišić i Simatović”. Od 4. do 7. septembra i 10. septembra 2012. dao je još jednu izjavu istražiteljima Tribunalu. Izjava je data u „Specijalnom sudu u Beogradu” (Tribunal: Hadžić, dokaz P03204). U to vreme Bogunović je izdržavao kaznu od 32 godine zatvora zbog ubistva nevenčane supruge izvršenog 22. juna 2011. u Šidu.

„Dana 28. januara 1992. general Života Panić naredio je pukovniku Petkoviću⁷⁹ da stupi u kontakt sa Radovanom Stojićem i upozori ga da Arkanova jedinica i 'Dušan Silni'⁸⁰ moraju da napuste oblast na kojoj je bila locirana JNA. Badžin odgovor je bio da nema problema pošto bi ove jedinice uključio u sastav jedinice specijalne policije koju je formirao MUP Srbije.⁸¹ Međutim, kao što se može videti iz izveštaja koji je primila UB marta 1992., Arkanova jedinica je ostala u istočnoj Slavoniji i nastavila da se bavi nelegalnim aktivnostima“.⁸²

Srpska dobrovoljačka garda je aprila 1992. učestvovala u ratu u Bosni i Hercegovini. Ostala je upamćena po zločinima nad muslimanskim civilima u Bijeljini i Zvorniku. Posle odluke rukovodstva Republike Srpske o zabrani delovanja paravojnih formacija od 13. juna 1992.,⁸³ SDG je napustila BiH. Na ratište se vratila septembra 1995. na poziv Radovana Karadžića uprkos protivljenju generala Ratka Mladića. Navodimo da je Mladić 23. septembra 1995. Karadžiću i MUP-u Republike Srpske pisao da se Ražnatović ponaša „nasilnički“, da „maltretira i zlostavlja“ oficire VRS-a, a da su pripadnici SDG-a „pohapsili sve Muslimane u Sanskom Mostu i izvršili likvidaciju određenog broja lojalnih građana muslimanske nacionalnosti“.⁸⁴ Mladić je 20. oktobra Karadžiću dostavio službenu informaciju o SDG-u: Glavni štab VRS poseduje 12 „proverenih izveštaja o krajnje neljudskom, beskrupuloznom i bezobzirnom ponašanju pripadnika navedene jedinice prema stanovništvu i pripadnicima VRS, kako starešinama tako i prema običnim vojnicima. Od stanovništva i pripadnika vojske nezakonito oduzimaju putničke automobile, naročito luksuzne i skupe. Od privedenih i uhapšenih lica oduzimaju zlatno prstenje, lančiće, ručne satove, strani

⁷⁹ Ljubiša Petković, zamenik generala Mileta Babića.

⁸⁰ U pitanju je paravojna formacija iz Valjeva koja je počinila zločine nad hrvatskim civilima iz sela Lovas. Najteži zločin desio se 18. oktobra kada su stanovnici Lovasa naterani u minsko polje. Prema izvorima JNA stradalo je 17 starijih osoba, a 21 prema hrvatskim izvorima. Iz izveštaja potpukovnika JNA Milana Eremije navodimo da je preživele civile JNA prebacila u Šid: „Povrednima meštanima je odbijeno pružanje medicinske pomoći od strane medicinskog osoblja Doma zdravlja Šid“ (prema Nikolić, 2020: 239). Zbog ovog zločina Odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu osudilo je 26. juna 2012. godine 14 pripadnika paravojne formacije „Dušan Silni“ na ukupno 128 godina robije. Sud je utvrdio da su optuženi odgovorni za ubistvo 40 hrvatskih civila. Olivera Anđelković, predsednica Sudskog veća, u završnoj reči posebno je ukazala na „sramno svedočenje“ oficira JNA i „još sramnije njihovo ponašanje u vreme kritičnih događaja, jer oni koji su bili najpozvaniji da odve u sudu objasne šta se dešavalo u Lovasu i zašto je u tako kratkom periodu stradalo ovoliko ljudi, patili su u ovoj sudnici od amnezije, a u vreme kritičnih događaja nisu se čak udostojili ni da izbroje broj smrtno stradalih ljudi na minskom polju, niti da ih popišu, a dozvolili su da se pobacaju u rov iskopan na groblju kao da su životinje“ (prema Nikolić, 2020: 243).

⁸¹ Stojić je 31. decembra 1991. imenovan je za pomoćnika ministra unutrašnjih poslova Srbije, sa funkcijom načelnika Javne bezbednosti. Slobodan Milošević ga je 1996. unapredio u čin general-pukovnika policije. Ubijen je 11. aprila 1997. u jednom restoranu u centru Beograda. Ubistvo još uvek nije rešeno.

⁸² Tribunal: Hadžić, dokaz P02913.1. Izjave Tribunalu u Hagu od 18. novembra 2001. godine.

⁸³ Tribunal: Predmet IT-95-5/18. Radovan Karadžić, Ratko Mladić, dokaz D00093.

⁸⁴ Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P00289.

i domaći novac i druge lične stvari. U dosadašnjem periodu registrovano je 11 ubistava nesrpskog stanovništva u Sanskom Mostu. Izražene su verbalne pretnje, čak i fizičkim likvidacijama, starešinama i članovima njihovih porodica i visoka netrpeljivost Željka Ražnatovića i njegovih ljudi prema aktivnim starešinama VRS. Na osnovu svega iznetog, jasno je da se ovakvo ponašanje pripadnika SDG ubuduće na ovim prostorima ne može i ne sme tolerisati. Od Vas kao Vrhovnoga komandanta Oružanih snaga i predsednika Republike očekujem da svojim pismenim aktom zabranite dalji boravak pripadnicama SDG i Željka Ražnatovića na prostoru Republike Srpske".⁸⁵

Srpska dobrovoljačka garda rasformirana je u martu 1996., kada je napustila Centar za obuku u Erdutu (Fond za humanitarno pravo, 2023: 49). Njen nukleus postao je Jedinica za specijalne operacije Resora Državne bezbednosti MUP-a Srbije pod nadzorom Franka Simatovića i komandom Milorada Ulemeka „Legije”.⁸⁶

Zašto Tribunal nije podigao optužnicu protiv Željka Ražnatovića zbog zločina Srpske dobrovoljačke garde u Hrvatskoj? Najviše se pretpostavljalo da je on bio predviđen za najvažnijeg svedoka u planiranom procesu protiv Slobodana Miloševića, pa je postao objekat Tužilaštva sa kojim se manipulisalo. U svakom slučaju, to pitanje i dalje ostaje otvoreno za akademsku diskusiju.

Tribunal je 27. maja 1997. saopštio da Ražnatović nije na listi javno optuženih. Međutim, 30. septembra iste godine podignuta je optužnica, ali je sudija Mohamed Šahabudin (Mohamed Shahabuddeen) iz Gvajane naredio da se ona ne objavljuje. Potom je 31. marta 1999. Tužilac Ričard Mej (Richard May) „doznavši od tužioca za nedavne izveštaje u kojima se tvrdi da je optuženi umešan u paravojne aktivnosti na Kosovu, da je u poslednjih nekoliko dana bio viđen na ulicama Beograda, gde su ga intervjuisala sredstva informisanja, te da gore pomenuti nalog za hapšenje treba odmah dostaviti SRJ”. Mej je bio „ubeden” da nalog o neobjavljivanju treba staviti van snage, ali je istakao i da je „ubeden” kako je u interesu pravde i zaštite svedoka neophodno da se zaštite poverljive informacije. Stoga kopiju optužnice ne treba dostavljati vlastima u Beogradu dok one ne uhapsu Ražnatovića. Zbog toga je nalog o tajnosti optužnice samo delimično stavio van snage, pa je istoga dana od srpskih vlasti zatražio da uhapsu Ražnatovića. Taj zahtev nije, međutim,

⁸⁵ Tribunal: Karadžić, Mladić, dokaz D01503. Umesto proterivanja, Radovan Karadžić je 22. oktobra Srpskoj dobrovoljačkoj gardi dodelio specijalnu zahvalnicu „za doprinos borbi srpskog naroda za ostvarenje njegovih vekovnih ciljeva” (Tribunal: Karadžić, Mladić, dokaz D00668). Potom je 30. maja 1996. Karadžić odlikovao Ražnatovića Ordenom Karađorđeve zvezde Republike Srpske III reda (Tribunal: Karadžić, Mladić, dokaz D00669).

⁸⁶ Jedinica je formirana 4. maja 1996. u Kuli, u Vojvodini, u nekadašnjoj kasarni JNA. Poznat nam je izveštaj o formiranju JSO-a koji su sastavili operativci za kontraobaveštajnu zaštitu Vojske Jugoslavije. Naglašeno je da je su u jedinicu ušli pripadnici nekadašnjih paravojnih formacija čiji je sastav „po pravilu bio vrlo ekstreman, ogrezao u mnogim prljavim radovima, pa i pojedinačnim zločinima”, da su sve paravojne formacije „na različite načine” bile vezane za Državnu bezbednost i za nju su obavljale „prljave” poslove – eksploatacija prirodnih i drugih bogatstava (seča šume eksploatacija nafte, šverc sa žitaricama i drugim prehrambenim proizvodima) do „otvorene pljačke i najgorih oblika kriminala, i pojedinačnog i terorizma prema mesnom stanovništvu” (Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P01075).

javno saopšten, a optužnica je objavljena tek 19. januara 2001., godinu dana posle Ražnatovićeve smrti. On je optužen za „zločine protiv čovečnosti, teške povrede Ženevskih konvencija i kršenja zakona i običaja ratovanja“ počinjene u septembru 1995. u Sanskom Mostu.⁸⁷

Željko Ražnatović je ubijen 15. januara 2000. u beogradskom hotelu „Interkontinental“, u atentatu čija prava pozadina još uvek čeka razrešenje. Inspektor Vojislav Jeknić, nekadašnji načelnik policije u Loznici, 7. marta 2001., na prvom suđenju zbog ubistva Ražnatovića, svedočio je da je ubistvo organizovala Državna bezbednost Srbije. Jeknić (rodом iz Bosne i Hercegovine i učesnik rata) takođe je dovođen u vezu sa procesom protiv Miloševića pred Tribunalom. U Srbiji nije dobio status zaštićenog svedoka. Ubijen je 27. aprila 2006. u Beogradu.⁸⁸ Ubistvo još uvek nije rešeno.

I na kraju. Jovica Stanišić i Franko Simatović su uhapšeni u Srbiji marta 2003. tokom akcije „Sablja“ pokrenute posle ubistva premijera Zorana Đinđića. Karla Del Ponte je prvu optužnicu protiv njih podigla 25. aprila 2003. godine. Potvrđena je 1. maja kada je Tribunal vlastima Srbije izdao nalog za njihovo prebacivanje u pritvorsku jedinicu Tribunala. Simatović je prebačen 30. maja, a Stanišić 11. juna. Treću izmenjenu optužnicu potpisao je Serž Bramerc (Serge Brammertz) 9. jula 2008. godine. U pitanju je najkompleksniji i najdugotrajniji proces, a Stanišiću i Simatoviću je suđeno dva puta. Posle prvog, desetogodišnjeg suđenja, oni su prvostepenom presudom od 30. maja 2013. oslobođeni po svim tačkama optužnice. Žalbeno veće Tribunala poništilo je 15. decembra 2015. presudu. Novo suđenje počelo je 14. juna 2017. godine. Prvostepenom presudom od 30. juna 2021. osuđeni su na 12 godina, a konačnom presudom od 31. maja 2023. na 15 godina zatvora.⁸⁹

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Nasleđujući jugoslovenski sistem sa ozbiljnim deficitom u vladavini prava i moćnim represivnim aparatom, Srbija se pod Miloševićem transformisala u fasadnu demokratiju prožetu otrovnom nacionalističkom ideologijom. Potonuće u etnonacionalistički rat stvorilo je uslove za dalju eroziju legitimnog autoriteta i na kraju izbrisalo razliku između režima i državnih institucija. U tom poretku, Milošević je bio neka vrsta „metafizičkog suverena“ koji je u svakom trenutku bio slobodan da odredi karakter, zadatke i domete autoriteta države i prava. Srbija je tako postala primer privatizovanog „kartela-države“ u kojoj je višeslojni aparat nasilja razvijen u složenu kriminalnu mrežu zaštićenu „državnim insignijama“ (Nikolić i Petrović, 2022).

Ta kriminalna mreža, organizovana i šticeana od Državne bezbednosti Srbije, upotrebljena je u ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Kada je Zoran Sokolović 28.

⁸⁷ Tribunal: Predmet IT-97-27. Ražnatović.

⁸⁸ Tribunal: Stanišić, Simatović, dokaz P02494.

⁸⁹ Tribunal: Stanišić, Simatović. Appeals Chamber. Stanišić je u pritvoru proveo 2.634, a Simatović 3.048 dana.

juna 1991. Državnoj bezbednosti naredio pokretanje tajne operativne akcije „Pauk“, saopštio je da je njen osnovni cilj zaštita Srba na teritorijama „na kojima su ugrožena njihova osnovna prava, slobode, životi i imovina“ (prema Nikolić, 2018: 496). Umesto „zaštite Srba“, izvršeni su brojni zločini i neljudski postupci nad nesrpskim civilnim stanovništvom za koje su tek retki pojedinci preuzeli odgovornost.

Suočavanje sa totalitarnim nasleđem i transformacija jednog društva iz autoritarnog u demokratsko, nikada nisu jednostavni procesi. Prevrat od 5. oktobra 2000. stavio je na probu snagu srpskog društva da uspostavi kritički odnos prema neposrednoj prošlosti, ali i da izvede „bilans istorije“ tokom koje nijedna od realnih država u kojoj je živio srpski narod nije stvorila moderno društvo. Umesto toga, deo pobedničke koalicije uobličio je strategiju kontinuiteta s prethodnom epohom preko pozivanja na odbranu nacionalnog identiteta i „dostojanstva“. To je u praksi značilo minimiziranje ili čak negiranje ratnih zločina počinjenih u ratovima izazvanih raspadom Jugoslavije, ali i autoritarne prirode tog režima i zločina počinjenih unutar Srbije – od kriminalizacije društva i političkih ubistava, do privrednog kriminala i, posebno, sloma osnovnih moralnih normi. To su bili elementi koji su uslovlili snažan otpor reformističkim idejama čiji je simbol bio Zoran Đinđić. Samo nekoliko dana posle pada Miloševićevog režima, on je označio glavne tokove svog političkog rada, ali i svoje tragične sudbine: „Sledeće godine mi moramo da počnemo najsveobuhvatniji postupak modernizacije naše države od vremena kada je knez Mihailo [Obrenović] ubijen [10. juna 1868] upravo zato što je to hteo, što je hteo da dovede strance, da dovede naše ljude iz Beča i Budimpešte i da modernizuje jednu orijentalnu državu kakva je tada bila Srbija, koja je počivala na ličnim vezama, na klanovima i interesima. Njegova ideja je bila da po ugledu na tada naprednu austrougarsku administraciju modernizuje i srpsku. I jedan od razloga što je bio neomiljen i što je bio ubijen jeste upravo taj. [...] Nažalost, do sada su obično stradali reformatori i modernisti“ (prema Nikolić, 2017: 306, 310).

Zoran Đinđić je ubijen 12. marta 2003. godine. Glavni organizator atentata bio je Milorad Ulemek, a izvršilac ubistva Zvezdan Jovanović, pripadnici Srpske dobrovoljačke garde od njenog osnivanja. Moderna istorija Srbije obeležena je diskontinuitetom u razvoju i društva i države. Jedinu istrajnost pokazalo je – političko nasilje.

REFERENCE

- Boljkovac, Josip (2009) *Istina mora izaći van. Sjećanja i zapisi prvog ministra unutarnjih poslova neovisne Hrvatske*. Priredio Željko Krušelj. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Fond za humanitarno pravo (2023) *Dosije: Srpska dobrovoljačka garda*. Beograd.
- Manolić, Josip (2015) *Politika i domovina. Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Marijan, Davor (2016) *Domovinski rat*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

- Nikolić, Kosta (2012) „'Ne damo Kosovo'. Ustavne promene u Srbiji 1989 (II)“ *Istorija 20. veka*, 30 (3): 171–190.
- Nikolić, Kosta (2017) *Jedna izgubljena istorija – Srbija u 20. veku*. Beograd: Službeni glasnik.
- Nikolić, Kosta (2018) *Jugoslavija, poslednji dani 1989 – 1992*. Knjiga prva: *Svi Srbi u jednoj državi*. Beograd: Službeni glasnik.
- Nikolić, Kosta (2020) *Jugoslavija, poslednji dani 1989 – 1992*. Knjiga druga: *Ljudi mržnje, zemlja smrti*. Beograd: Službeni glasnik.
- Nikolić, Kosta, Petrović, Vladimir (2022) “Organized Crime in Serbian Politics during the Yugoslav Wars”, *Journal of Political Power*, 15 (1): 101–122.
- Nikolić, Kosta (2023) *Krajina 1991.–1995*. Zagreb: Fraktura – Srpsko narodno vijeće.
- Vukušić, Iva (2023) *Serbian paramilitaries and the Breakup of Yugoslavia. State Connections and Patterns of Violence*. London and New York: Routledge.

Novinski izvori

- Politika*. Beograd.
- Borba*. Beograd.
- Intervju*. Beograd.

THE SERBIAN VOLUNTEER GUARD IN THE WAR IN CROATIA 1991

Kosta Nikolić

ABSTRACT

The Serbian Volunteer Guard was a Serbian volunteer paramilitary unit, created on 11 October 1990, founded and led by Željko Ražnatović, better known as "Arkan", that fought in Croatia and Bosnia and Herzegovina during the Yugoslav Wars and was responsible for numerous war crimes. Ražnatović was on Interpol's most wanted list in the 1970s and 1980s for robberies and murders committed in a number of countries in Western Europe. Up until his assassination in 15 January 2000, Ražnatović was the most powerful organized crime figure in the Balkans. When the Croatian War of Independence broke out in 1991, the SDG was active in the Eastern Slavonia region, committing crimes against Croat and Hungarian civilians in Dalj, Erdut and other areas. The crimes committed by the Serbian Volunteer Guard and its links with the Serbian police, military and political establishment, were an integral part of the indictments of the ICTY's Office of the Prosecutor against Slobodan Milošević, Goran Hadžić, Jovica Stanišić and Franko Simatović. In those judgments, ICTY found that the SDG was involved in murders, persecutions and forced displacement in the area of Serbian Autonomous Region of Slavonia, Baranja and Western Srem (SAO SBZS) in 1991 and 1992, in Bijeljina and Zvornik in 1992 and Sanski Most in 1995. However, not a single member of the SDG was prosecuted for these crimes. The Serbian Volunteer Guard was disbanded in March 1996, and its nucleus became the Special Operations Unit of the Department of State Security of the Ministry of Internal Affairs of Serbia.

Keywords: Croatia, Željko Ražnatović Arkan, Serbian Volunteer Guard, War Crimes, Jovica Stanišić, State Security

